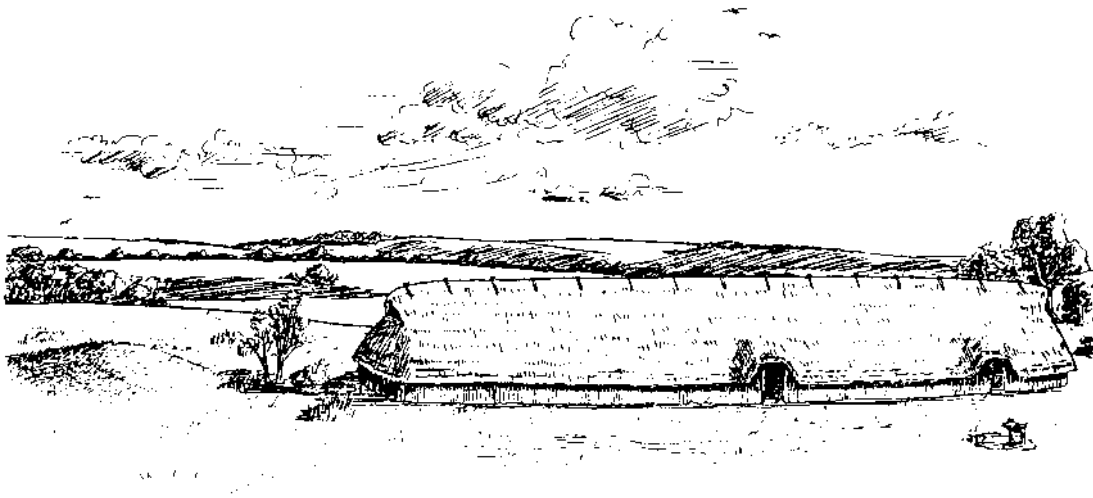

Lunds universitet
Institutionen för arkeologi och antikens historia
ARK 341
2005

Kontinuitet eller uppbrott?

- En analys av tre bebyggelseplatser i södra Halland under romersk järnålder och folkvandringstid

Författare
Ulrika Nilsson

Handledare
Deborah Olausson

Omslagsbild. Illustratör Staffan Hylls vision om hur hus I vid Trulstorp 1:92 kan ha sett ut från söder (Wranning 1995a: 16).

Abstract

Syftet med uppsatsen är att analysera tre bebyggelseplatser och undersöka om de hade olika förutsättningar och om de förändrades på olika sätt. Undersökningsmaterialet består av dokumentation av utgrävningar, dokumentation av jordarter, pollenanalyser och dokumentation av gravlämningar. Resultaten visar att bebyggelseplatserna delvis hade olika förutsättningar och därför delvis förändrades på olika sätt.

Förord

Jag vill börja med att tacka Lennart Carlie vid Landsantikvarien i Halmstad för att han föreslog järnåldersbebyggelse i Halland som ämne till CD-uppsats. Jag vill rikta ett varmt tack till Per Wranning och Monica Bülow Björk vid Landsantikvarien i Halmstad. Tack vare deras tid och uppmärksamhet har arbetet med uppsatsen gått framåt med stora steg. Jag vill också tacka Karin Viklund vid institutionen för arkeologi och samiska studier vid Umeå universitet, Tore Påsse vid SGU i Göteborg samt Leif Björkman och Ronnie Liljegren vid kvartärgeologiska avdelningen vid Lunds universitet. Alla dessa personer har varit vänliga och tagit sig tid och delat med sig av sina kunskaper. Ronnie Liljegren och Leif Björkman har granskat texten som handlar om geologi, topografi och hydrologi. Leif Björkman har dessutom granskat texten som handlar om vegetation och nyttjande av omlandet. Sist men inte minst vill jag tacka Liza Israelsson som har bidragit med sina datakunskaper.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	1
1.1 Syfte och problemformulering.....	1
1.2 Material.....	4
1.3 Metod.....	12
1.4 Källkritik.....	14
1.5 Forskningshistorik.....	19
2. MATERIALPRESENTATION.....	20
2.1 Trulstorp 1:92.....	20
2.2 Skrea 195.....	21
2.3 Brogård.....	22
3. ANALYS.....	25
3.1 Geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar.....	25
3.1.1 Trulstorp 1:92.....	25
3.1.2 Skrea 195.....	27
3.1.3 Brogård.....	27
3.1.4 En jämförelse av geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar.....	28
3.2 Områdenas vegetation och nyttjande av omlandet.....	30
3.2.1 Trulstorp 1:92.....	30
3.2.2 Skrea 195.....	31
3.2.3 Brogård.....	34
3.2.4 En jämförelse av områdenas vegetation och nyttjande av omlandet.....	35
3.3 Husens och härdarnas rumsliga organisation.....	36
3.3.1 Trulstorp 1:92.....	36
3.3.2 Skrea 195.....	38
3.3.3 Brogård.....	44
3.3.4 En jämförelse av husens och härdarnas rumsliga organisation.....	45
3.4 Bebyggelse i platsernas omgivning.....	49
3.4.1 Trulstorp 1:8 och Ösarp.....	49
3.4.2 Skrea 64:2 och Skrea 177.....	50
3.4.3 Nydala.....	51
3.4.4 En jämförelse av bebyggelse i platsernas omgivning.....	51
4. DISKUSSION.....	52
5. SAMMANFATTNING.....	56
6. KÄLLFÖRTECKNING.....	58

1. INLEDNING

I samband med en exkursion till Göteborg på B-kursen i arkeologi våren 2004 gjorde vi ett studiebesök i det halländska landskapet. Det som intresserade mig mest då var att forskningen kring Hallands forntid fortfarande är relativt begränsad. Jag tror att regionen lätt kan betraktas som en genomfart, och inte som ett landskap där platser har skapats av människor. När Lennart Carlie vid Hallands läns museer föreslog järnåldersbebyggelse i Halland som ämne till CD-uppsats ville jag gärna anta utmaningen. Kunskaperna om järnåldersbebyggelsen har blivit bättre genom satsningarna på infrastrukturen inom regionen på 1990-talet. Resultaten från utgrävningarna är nu dokumenterade och därför går det att arbeta med bebyggelsen i ett jämförande perspektiv.

Enligt Lennart Carlies ämnesförslag hade halländska bebyggelseplatser från järnåldern delvis olika förutsättningar och utvecklades efter olika linjer. Arbetet skulle inrikta sig på att undersöka skillnader mellan olika platser samt att försöka förklara varför dessa skillnader uppstod. Istället för att utgå från att bebyggelseplatserna i Halland var olika vill jag först undersöka likheter och skillnader för att sedan diskutera om de hade olika förutsättningar och förändrades på olika sätt. Jag vill hellre använda orden ”förändrades på olika sätt” eftersom jag tycker att det bättre speglar att det handlar om platser som skapats av människor. Om jag finner att de hade olika förutsättningar och förändrades på olika sätt så ska jag försöka förklara varför dessa skillnader uppstod. Jag tycker att mitt ämne är viktigt därför att bilden av forntiden i Halland har förändrats och den bör lyftas fram.

1.1 Syfte och problemformulering

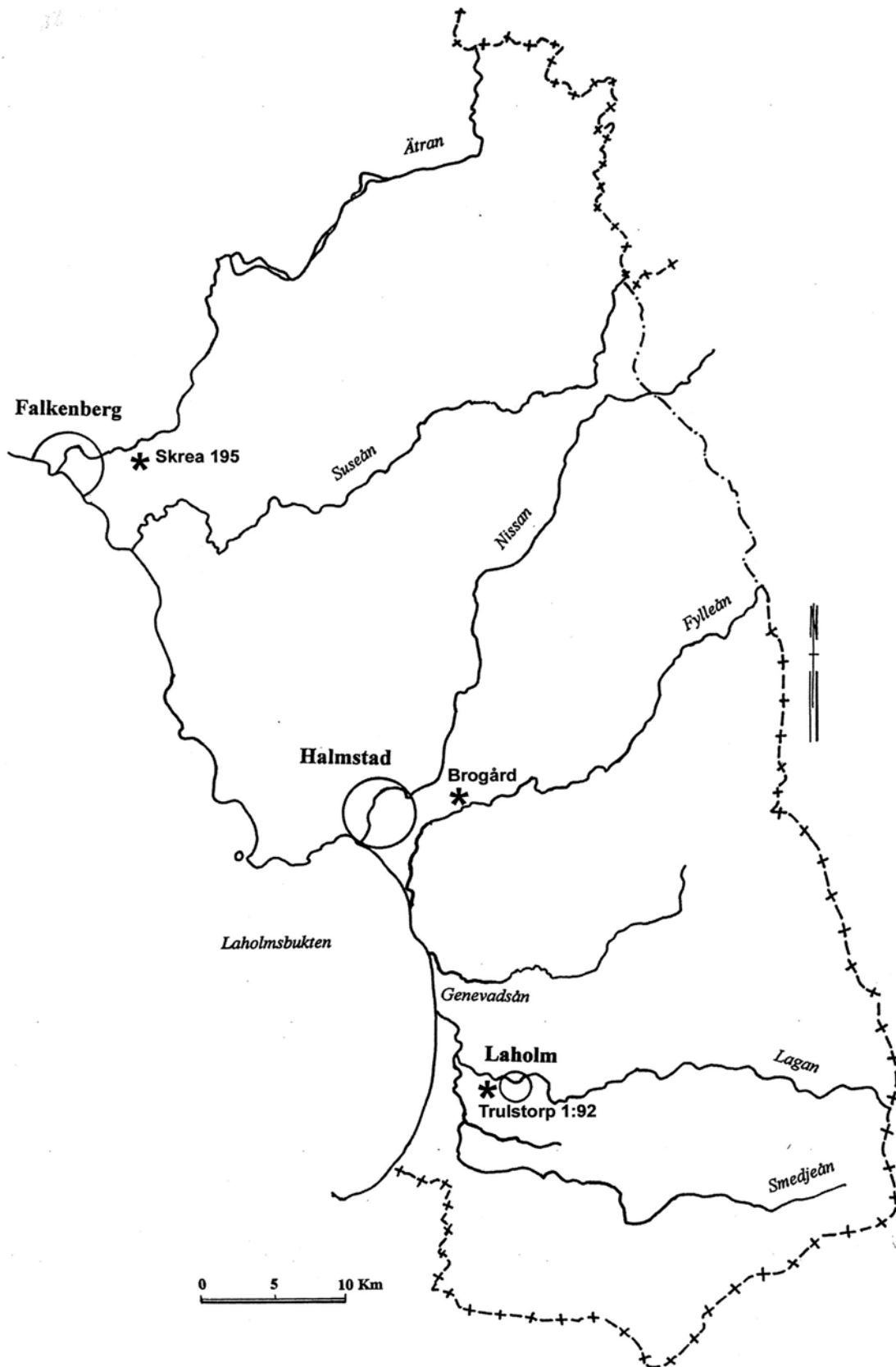
I Danmark pekar de arkeologiska undersökningarna på en mycket tät bebyggelse omkring Kristi födelse. Under 200- och 300-talen e Kr blev landsbyarna större eftersom flera små bebyggelser slogs samman till en större (Jensen 2003: 244). De jylländska landsbyarna visar på en varierad bebyggelse med exempel från två upp till 27 samtida gårdar (Jensen 2003: 257). Efter ca 200 e Kr förändrades bebyggelsen och man hade större självständigt inhägnade gårdar istället för den gamla gemensamma inhägnaden av landsbyn (Jensen 2003: 391). I Sverige bestod bebyggelsen av ensamgårdar, lösa gårdsgrepp, byar och storgårdar under järnåldern. De riktigt stora byarna som förekom internationellt, uppstod troligen inte förrän mot slutet av järnåldern. Det finns belegg för byar från Kristi födelse fram till vikingatidens slut och de lokaliseras till slättområden som haft bebyggelse även i senare tid (Pedersen och Widgren 1998: 430).

I sin doktorsavhandling *Paths towards a Stratified Society* menar Ingegerd Särilvik att människorna bodde i ensamgårdar i södra Halland under romersk järnålder och folkvandringstid (Särilvik 1982: 119). Tore Artelius och Lars Lundqvist kommer ett steg längre i sin tolkning av bebyggelsen. I sin publikation hävdar de att undersökningsresultaten visar att det finns variationer i bebyggelsesekvenserna. Det är viktigt att utgå från variationen för att inte generalisera bebyggelsen och de sociala förhållanden som författarna anser är orsaken till variationen (Artelius och Lundqvist 1989: 110).

Utgrävningen vid Brogård visar att det utvecklades en bebyggelse i södra Halland under romersk järnålder som Lennart Carlie tolkar som en landsby (Carlie 1992b). Han framför en teori om att det fanns en social stratifiering i Brogård, eftersom en av gårdarna hade ett större långhus än de andra gårdarna. Huset byggdes om flera gånger men förblev större än grannarnas långhus (Carlie 1999: 150). I sin doktorsavhandling konstaterar Carlie att variation och mångfald karakteriserade bebyggelsen i södra Halland under järnåldern. Under romersk järnålder förekom både ensamliggande gårdar och mer komplex bebyggelse. Husen varierade mycket i storlek både geografiskt och under olika perioder. Men variationen är inte kronologisk eftersom det förekom både stora och små byggnader under både äldre och yngre järnålder. Carlies översikt visar att de flesta långhusen var mer än 20 meter långa under romersk järnålder och folkvandringstid (Carlie 1999: 148f).

Under arbetet med att formulera problem och samla material avgränsade jag det geografiska området till tre socknar i södra Halland. Jag vill diskutera tre gårdar från romersk järnålder och folkvandringstid, en från varje socken. Jag ska ta upp Trulstorp 1:92 i Laholms landsförsamling, Skrea 195 i Skrea socken samt Brogård i Snöstorp socken (figur 1). I arbetet med att avgränsa materialet utgick jag först från att jag ville ha med Brogård i analysen eftersom denna plats för närvarande är unik i Halland. Jag ville också analysera två platser som var mindre än Brogård och valet föll på Trulstorp 1:92 samt Skrea 195.

De tre platserna var olika stora och visar på aktivitet under romersk järnålder och folkvandringstid. För att inte göra tidsspannet för långt bestämde jag mig för dessa två perioder. Vid Trulstorp 1:92 finns belägg för bebyggelse under romersk järnålder. Härdat daterade till folkvandringstid visar att aktiviteter fortsatte under denna period. Vid Skrea 195 och Brogård finns belägg för bebyggelse från yngre bronsålder till och med folkvandringstid. När jag tittade närmare på materialet utkristalliserade sig tre platser som visade olika mönster

Figur 1. Karta som visar de tre platserna som ska analyseras i uppsatsen. Karta Monica Bülow Björk.

i den rumsliga organisationen, vilket gjorde mig nyfiken att få veta vad det berodde på. Vid undersökningen vid Trulstorp 1:92 påträffades endast ett långhus. På delområde II vid Brogård byggdes två långhus som troligen inte existerade samtidigt. Lämningarna var belägna parallellt intill varandra och var orienterade i samma riktning. Här visar sig förändringen genom att konstruktion och storlek var något annorlunda under den andra fasen. Vid Skrea 195 dokumenterades sex olika bebyggelsefaser av vilka jag analyserar fas tre till sex. I analysen ingår tre långhus och faserna motsvarar ca 300-600 e Kr. Här förändrades konstruktionen av långhusen i viss mån samt deras riktning och placering.

De tre platserna har fastighetsnummer respektive fornlämningsnummer för att skilja olika platser åt inom socknarna. I uppsatsen kommer jag att använda fastighetsnumret för platsen i Trulstorp, fornlämningsnumret för platsen på Skrea backe och namnet på fastigheten i Brogård. Detta gör jag för att det är de benämningar som används i grävningsrapporter och andra publikationer.

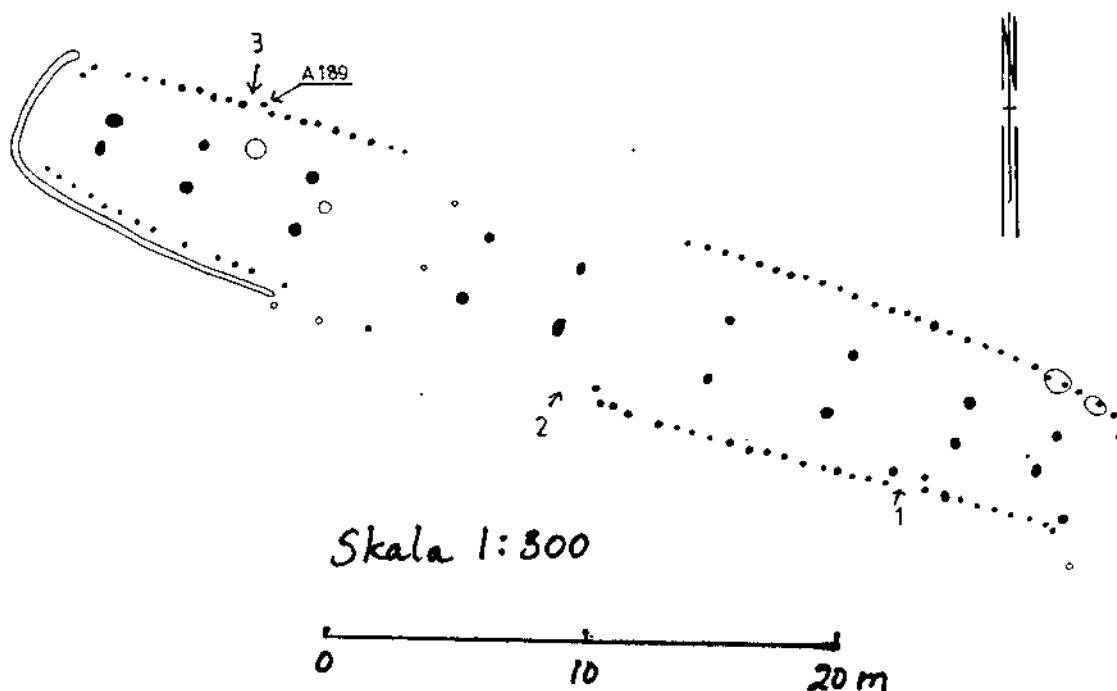
Syftet med uppsatsen är att:

- undersöka platsernas geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar
- undersöka områdenas vegetation och nyttjande av omlandet
- undersöka husens och härdarnas rumsliga organisation
- undersöka bebyggelse i platsernas omgivning för att visa att de inte var isolerade företeelser
- diskutera om platserna hade olika förutsättningar och om de förändrades på olika sätt. Om jag finner att de hade olika förutsättningar och förändrades på olika sätt så ska jag försöka förklara varför dessa skillnader uppstod

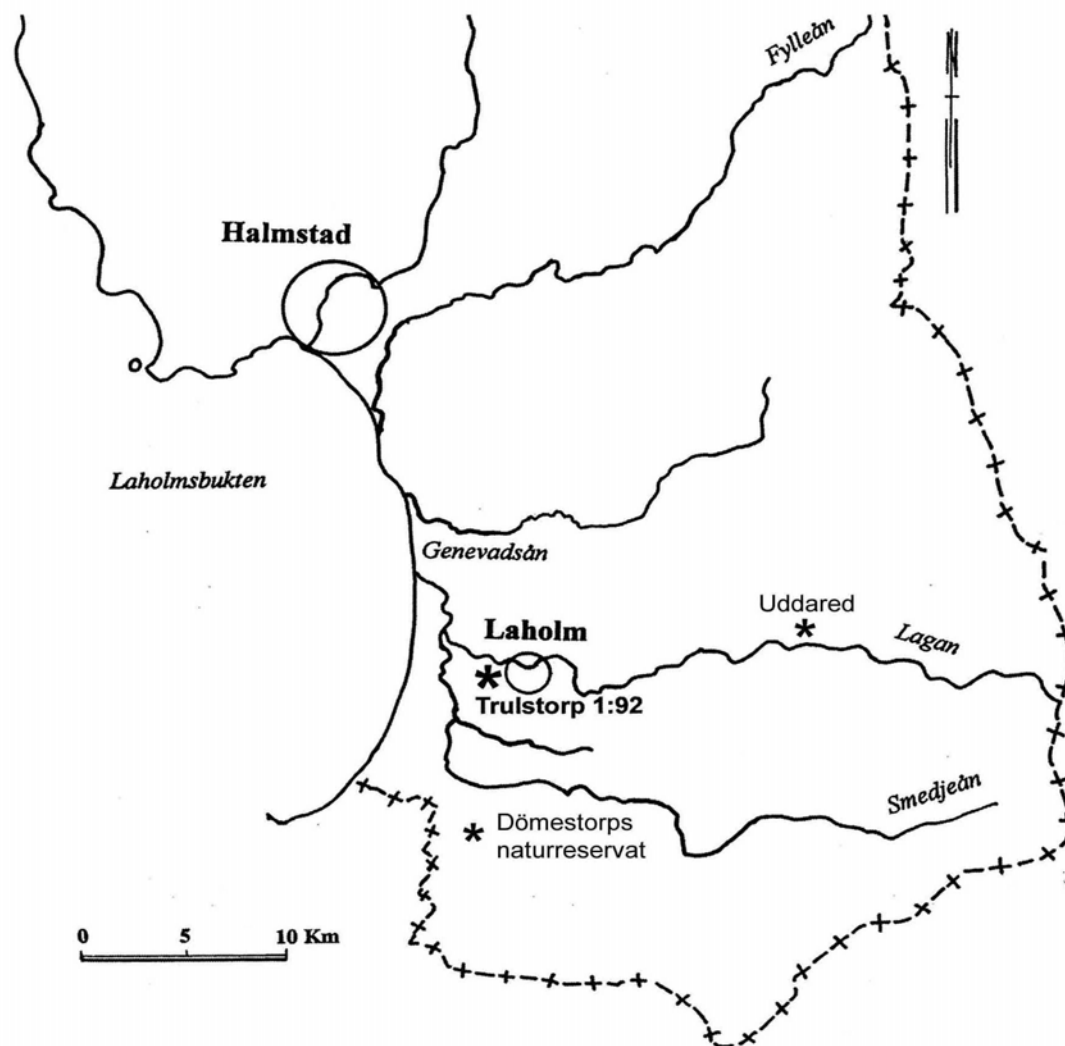
1.2 Material

Här ska jag redogöra för vilket material som är tillgängligt och vilket material jag använder i uppsatsen. Jag har inte tillgång till lämningarna av byggnaderna och härdarna som jag ska analysera, eftersom där nu finns järnvägar och ett bostadsområde. Materialet som är tillgängligt är därför dokumentation av utgrävningarna vid Trulstorp 1:92, Skrea 195 och Brogård. Det finns dokumentation av jordarterna i form av jordartskartor, och dokumentation av topografi och hydrologi i grävningsrapporter samt publikationer. Områdenas vegetation finns dokumenterad i form av pollenanalyser och där kan man utläsa nyttjandet av omlandet.

För att belysa bebyggelse omkring de analyserade platserna finns dokumentationer av utgrävningar samt gravlämningar. Se källförteckningen för närmare uppgifter om grävningsrapporter, pollenanalyser, kartor och gravlämningar. Vid Trulstorp 1:92 påträffades lämningar av två hus varav det största var 40 meter långt (figur 2). Undersökningsområdet var knappt 100 x 50 meter stort och man fann 199 anläggningar (Wranning 1995a). Anläggningarna består av stolphål, härdar, härdbottnar, härdrester, kokgropar, gropar, rännor, kulturlager samt bränd sand. Fyndmaterialet består av keramik, bränd lera, flinta och järnslag (Wranning 1995a, bilaga 1 och 2). Makrofossilanalysen visar på odlade växter, ogräsfrön och ängsväxter (Viklund 1995). Jordartskartan visar jordarterna vid och omkring Trulstorp 1:92. Dokumentation av topografi och hydrologi visar höjdnivåer och avstånd till vatten. Av materialet från Trulstorp 1:92 kommer jag att använda stolphål, rännor, härdar, makrofossilanalysen, jordartskartan samt dokumentation av topografi och hydrologi.

Figur 2. Hus I i plan. Ritning Monica Lindell (Wranning 1995a: 12).

Figur 3. Karta som visar lokaliseringen för Uddared samt Dömestorps naturreservat. Karta Monica Bülow Björk.

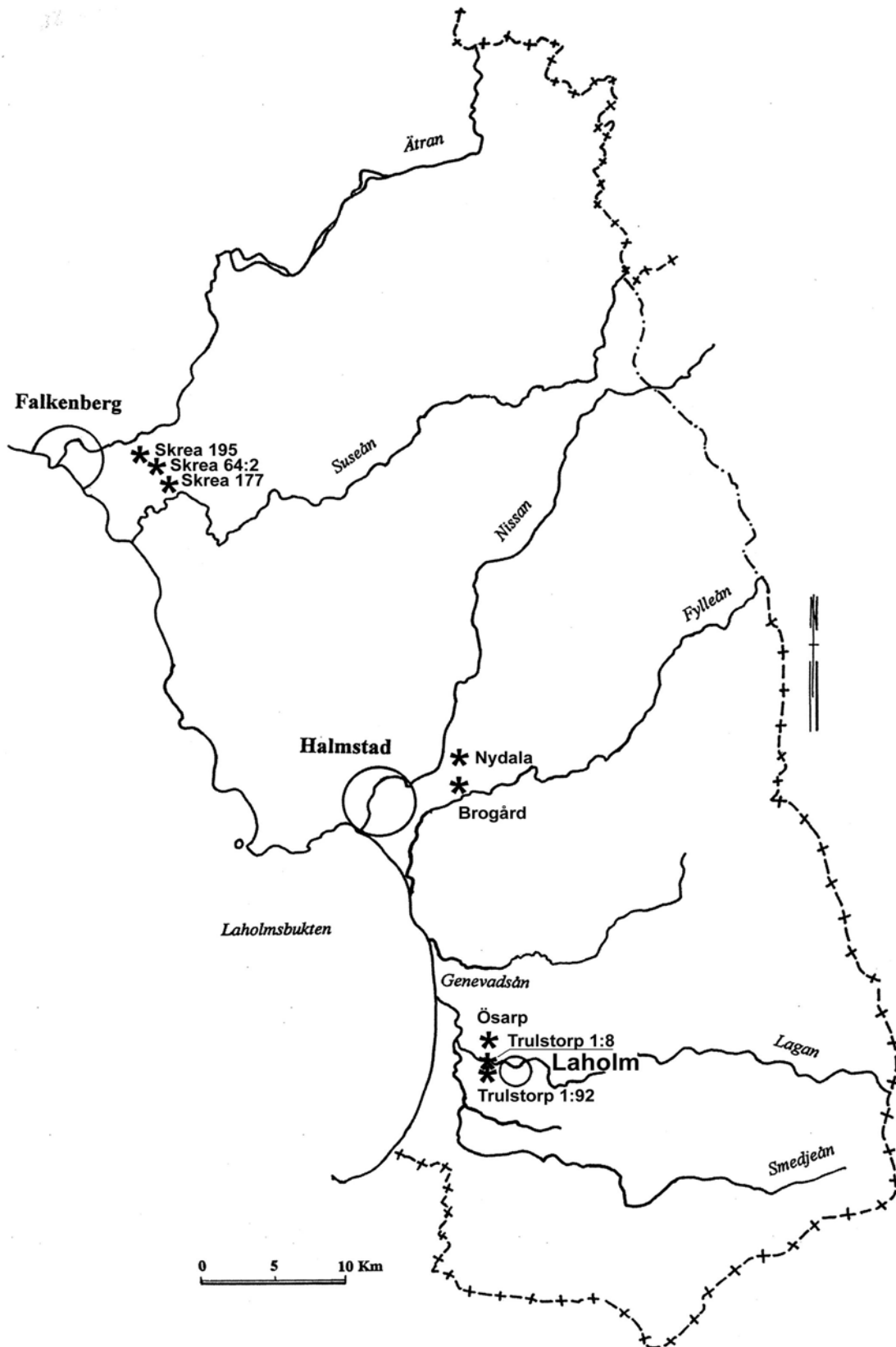
Eftersom det inte finns så många platser i Halland som är lämpliga för pollenprovtagning har jag valt ut analyser från två platser som ligger relativt långt från Trulstorp 1:92. Men jag menar att dessa två kan ge en uppfattning om landskapet i allra sydligaste Halland. Jag har valt ut Uddared som är beläget öster om Trulstorp 1:92 samt Dömestorps naturreservat som är beläget söder om bosättningen. Byn Uddared är belägen ca fem kilometer västnordväst om Knäred i Laholms kommun (figur 3). Strax väster om byn Uddared finns en liten trädbevuxen mosse som är belägen ca 70-75 meter över havet, och den omges av relativt öppna marker. De många odlingsrösena indikerar att dessa marker tidigare till stor del var odlade (Björkman 2000: 1). Dömestorps naturreservat är beläget på Hallandsås nordsluttning sydväst om Hasslöv. Borrpunkten är belägen i naturreservatet på en torvmark som genomkorsas av bäckar

(Björkman 2002: 1ff) (se figur 3). Dokumentation av stolphål vid Trulstorp 1:8 och Ösarp (figur 4) samt dokumentation av gravlämningar i Laholms landsförsamling belyser bebyggelse i omgivningen.

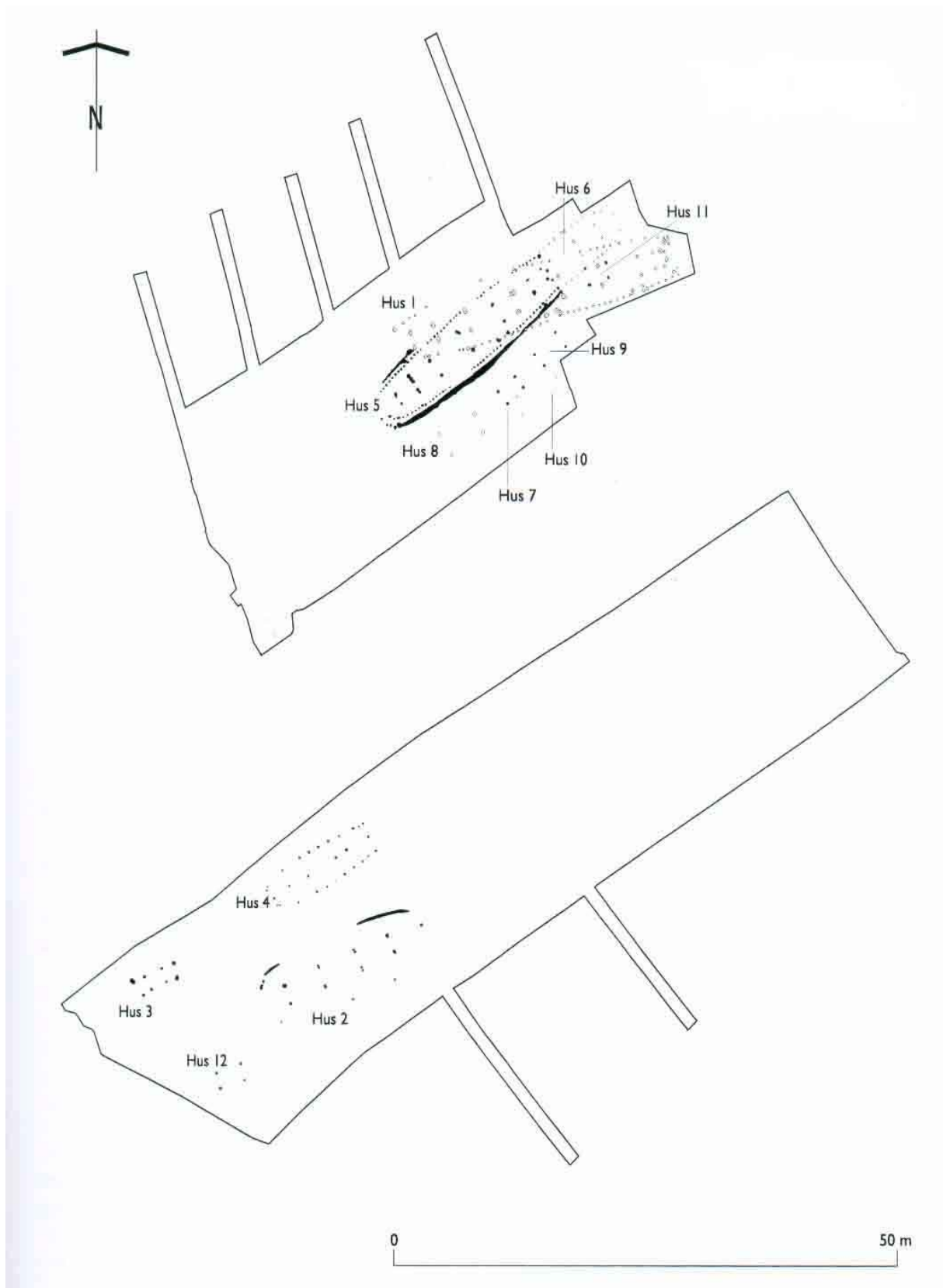
Vid Skrea 195 påträffades lämningar av 12 hus och två av dem var 36 meter långa hus som överlagrade varandra. Undersökningsområdet omfattade 4500 kvadratmeter och man fann 1481 anläggningar (Wranning 2001a) (figur 5). Vid undersökningen 1996 framkom stolphål, härdar, gropar, rännor, en kokgrop och en stenpackning. Fyndmaterialet utgjordes av keramik, flinta, bränd/sintrad lera, brända ben, bergart, kvartsit, kvarts, järn, järnslag och brons (Wranning 2001a: 42f). Vid undersökningen 1998 framkom 147 anläggningar som bestod av stolphål, pinnhål, gropar, härdar, kokgropar, en stensamling samt en sot- och kolfläck. Fyndmaterialet utgjordes av keramik, flinta, bränd lera, brända ben, bergart och slag (Wranning 2001b: 75f).

Vedartsanalysen vid Skrea 195 visar på de tio trädslagen klibbal, ask, asp, björk, ek, hassel, lind, lönn, *Salix* och *Sorbus*. *Salix* är ett släkte som består av sälgar, viden och pilar, och dessa går inte att skilja åt i analysmaterialet. Detsamma gäller för *Sorbussläktet* som består av rönn och oxel. Arbetet omfattar 14 prover som togs i härdar, stolphål, en kokgrop, en grop med keramik samt två anläggningar som tolkats som grop/grav respektive stolphål/grop (Danielsson 2001: 195ff). Det har också gjorts en makrofossilanalys av 36 prover från nio hus och de undersöktes på växtlämningar. Proverna togs i stolphål och Karin Viklund utgår från att fyllningen består av golvmaterial som rasat ner i stolphålen. Detta golvmaterial innehöll växtmaterial och kemisk information som speglar hur husen användes. Jordproverna visade på ängsväxter, ogräsfrön och odlade växter. Dessutom undersöktes två koproliter för att få information om djurens diet, och i dessa hittades pollenkorn från fyra olika trädslag (Viklund 2001: 197-207).

Utifrån de miljöarkeologiska markundersökningarna vid Skrea 195 kan det analyserade materialet delas in i tre grupper. Prover samlades in för analys av boplatnivån, husfunktion och anläggningsfunktion. Till första gruppen samlades prover in vid två tillfällen, och provpunkterna lades ut med 20 meters täthet i två nivåer. Till den andra gruppen togs proverna i två linjer mellan takbärande stolpar och vägglinjer med en meters täthet. Den tredje provgruppen utgörs av anläggningar som främst består av stolphål. Resultaten visar att huvudbebyggelsen är förlagd till perioden efter Kr f, och då var markanvändningen

Figur 4. Karta som visar bebyggelse i platsernas omgivning. Karta Monica Bülow Björk.

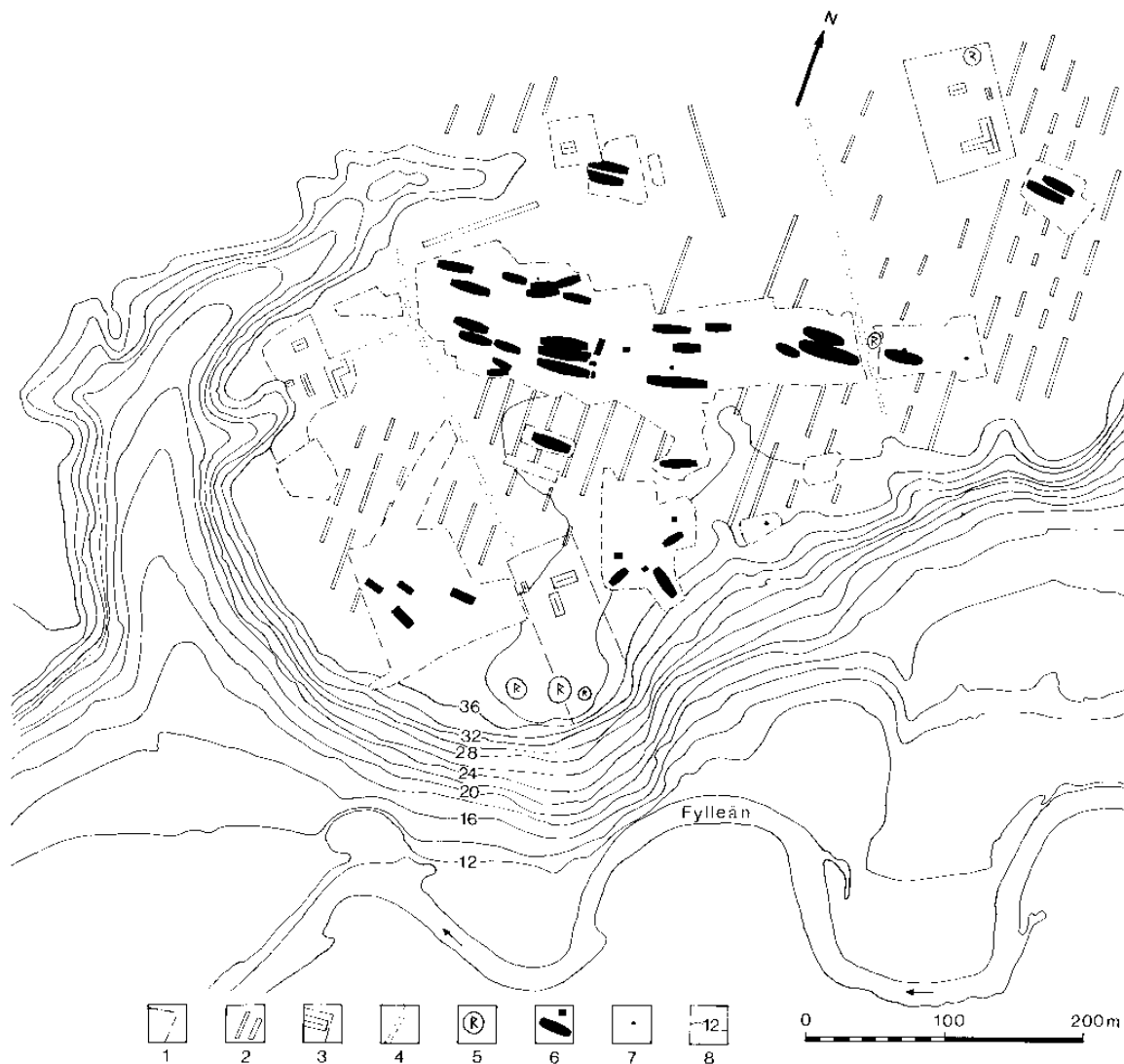
Figur 5. Planritning som visar byggnadernas rumsliga organisation (Wranning 2001a: 71).

huvudsakligen av gårds- och hushållskaraktär (Linderholm 2001: 207ff). Jordartskartan visar jordarterna vid och omkring Skrea 195. Dokumentation av topografi och hydrologi visar höjdnivåer och avstånd till vatten. Av materialet från Skrea 195 kommer jag att använda stolphål, rännor, härdar, vedartsanalysen, makrofossilanalysen, de miljöarkeologiska markundersökningarna, jordartskartan samt dokumentation av topografi och hydrologi.

Mellan Skrea 195 i norr och Skrea 193 i söder breder ett 300 meter brett och ca en kilometer långt torvtäcke ut sig. I norra delen av Skrea 193 framkom ett ca en meter djupt torvlager som provtogs för pollenanalys (Engelmark 2001b: 235f). I ett stort lerparti norr om Skrea 195 ligger Skrea 106, och ca 100 meter norr om denna plats finns en liten myr med ett ca 70 cm djupt torvlager. Myren har varit skogklädd under hela sin utveckling och skogen fungerar som ett filter för pollenkorn utifrån. Därför är pollendiagrammet endast representativt för lokala förhållanden (Engelmark 2001a: 192f). Dokumentation av stolphål från Skrea 64:2 och Skrea 177 samt dokumentation av gravlämningar i Skrea socken belyser bebyggelse i omgivningen.

Undersökningen vid Brogård omfattade en yta av 50 000 kvadratmeter och man fann 5800 anläggningar. Sammanlagt påträffades lämningar av 50 hus spridda över stora delar av området (Carlie 1992b) (figur 6). Vid Brogård omfattar min analys delområde II med hus XXXII och hus XXXIII, där anläggningarna bestod av stolphål, härdar och gropar (figur 7 och 8). Fyndmaterialet utgjordes av keramikskärvor, brända ben och slaggbitar. Fosfatanalysen visar att fosfatvärdet var högre i de östra delarna av hus XXXII och hus XXXIII (Carlie 1992a). Vid Brogård visar makrofossilanalysen endast på tre sädeskorn som dateras till järnålder och de härrör från äldre järnålder (Regnell 1992: 2). Därför har jag valt att studera lämningar av växter från Nydala eftersom det är troligt att jordbruket vid de båda bosättningarna hade stora likheter. Makrofossilanalysen visar på odlade växter, ogräs, ängsväxter, våtmarksväxter och havsstrandsväxter. Denna bosättning dateras till yngre romersk järnålder och är belägen ca en kilometer nordost om Brogård (Artelius 1989b: 29) (se figur 4). Jordartskartan visar jordarterna vid och omkring Brogård. Dokumentation av topografi och hydrologi visar höjdnivåer och avstånd till vatten. Av materialet från Brogård kommer jag att använda stolphål, härdar, fosfatanalysen, makrofossilanalysen, jordartskartan, dokumentation av topografi och hydrologi samt makrofossilanalysen från Nydala.

Även här har jag varit tvungen att välja en pollenanalys där proverna har tagits relativt långt från den analyserade platsen. Men jag anser att man kan få en uppfattning om hur landskapet

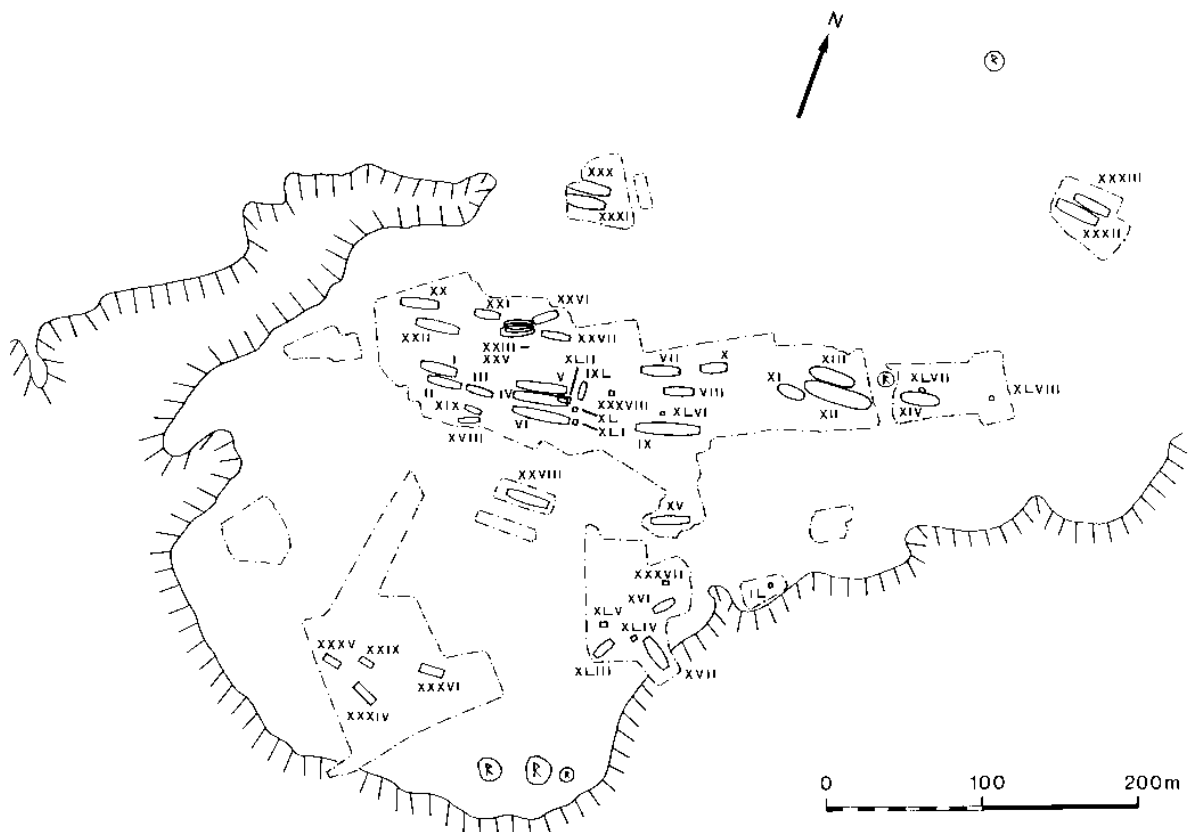
Figur 6. Undersökningsområdet vid Brogård. 1= gräns för schaktat område. 2= sökschakt. 3= befintlig bebyggelse. 4= befintliga vägar. 5= fornlämningar (gravhögar). 6= förhistoriska huslämningar. 7= gropus. 8= höjdkurvor (Carlie 1992b: 15).

kan ha sett ut mellan Nissan och Fylleån. Här har jag valt ut Käringsjön som är belägen nordost om Brogård. Käringsjön är belägen i Övraby socken på västra sidan av Nissans dalgång, ca en mil från södra Hallands kust (figur 9). Närområdet är kraftigt kuperat med isälvsavlagringar i form av flera åsryggar som varierar i storlek. Det har bildats mossar mellan dessa åsryggar och en av mossarna kallas Käringsjön. Den har en speciell topografi eftersom den är omgiven av branter åt alla väderstreck utom åt öster (Carlie 2003: 3). Under den aktuella perioden var mossen troligen öppen med en mindre vattenspiegel i mitten (Björkman och Persson 2005: 15). Dokumentation av stolphål från Nydala och dokumentation av gravlämningar från Snöstorp socken belyser bebyggelsen i omgivningen.

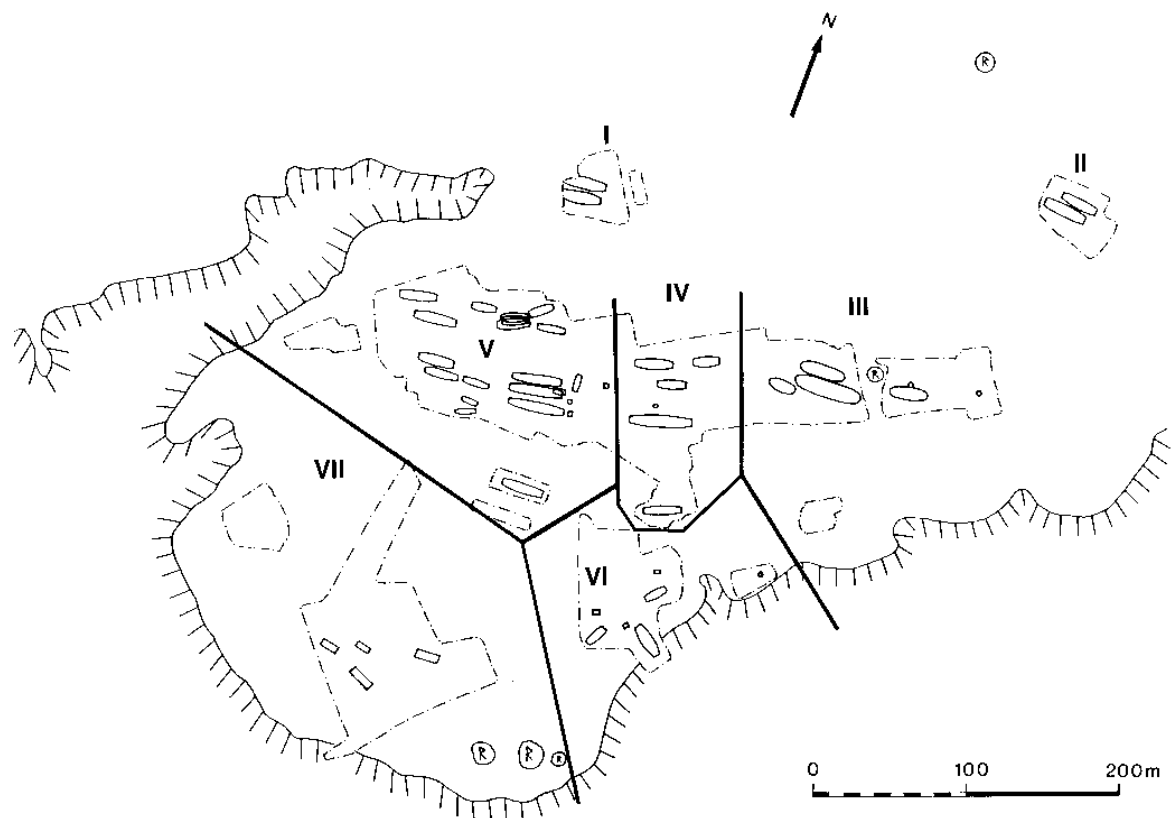

1.3 Metod

Min metod är att först avgränsa ett geografiskt område och sedan ett material för att kunna göra en djupare analys av lämningar från tre järnåldersbosättningar. För att undersöka geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar använder jag jordartskartor, en beskrivning till en jordartskarta, grävningssrapporter samt muntliga uppgifter. För att undersöka områdenas vegetation och nyttjande av omlandet använder jag pollenanalyser, makrofossilanalyser, en beskrivning till en jordartskarta, en vedartsanalys och en muntlig uppgift. Jag studerar grävningssrapporter, makrofossilanalyser, en pollenanalys och en markkemisk analys noggrant för att kunna undersöka husens och härdarnas organisation. Dessutom undersöks bebyggelsen i gårdarnas omgivning med hjälp av grävningssrapporter och uppgifter om gravlämningar för att ge en bild av hur den såg ut. Jag använder även flera artiklar och publikationer med tolkningar som ger intressanta synvinklar på problemet.

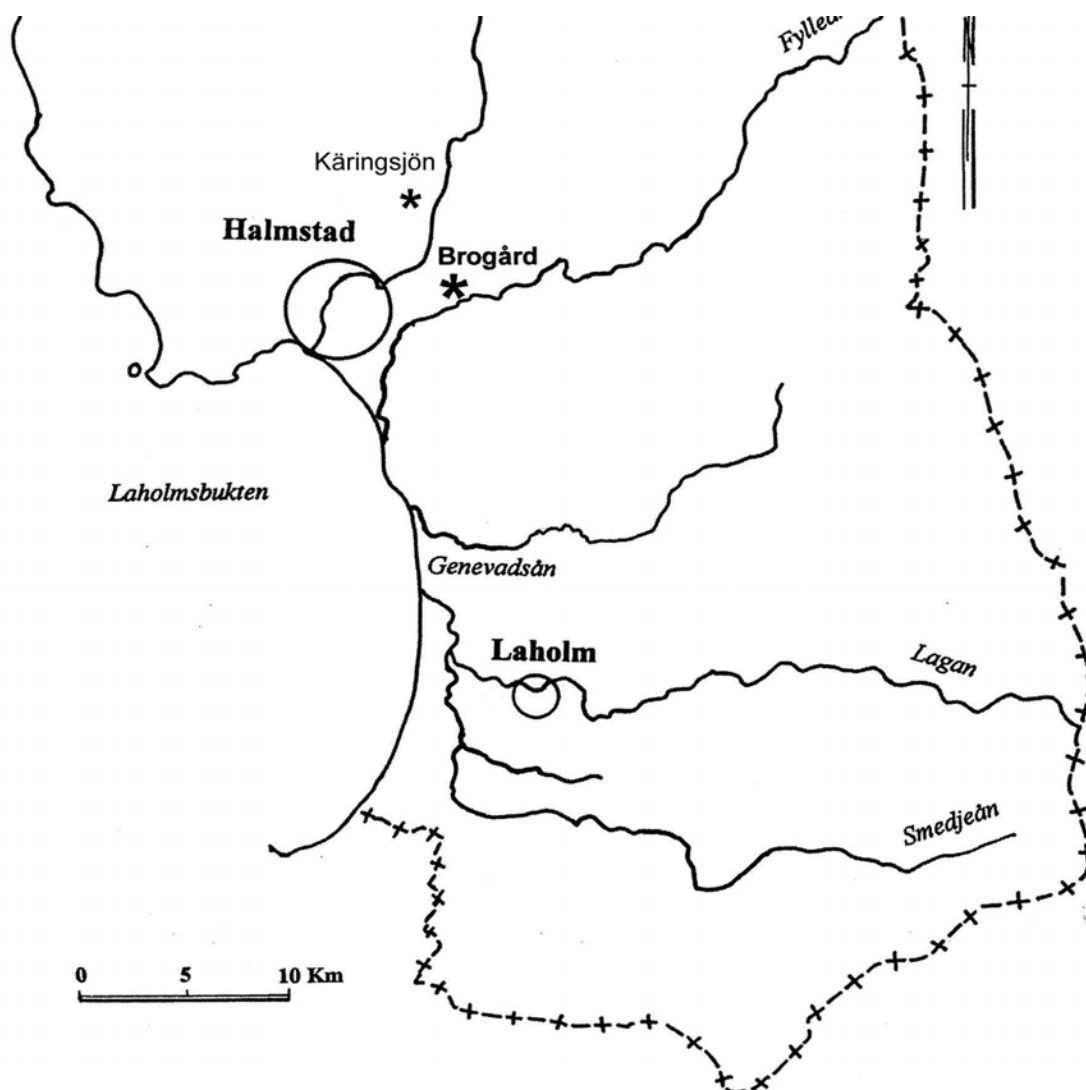
Figur 7. Spridningskarta för samtliga hus vid Brogård (Carlie 1992b: 16).

Figur 8. Karta över avgränsningarna för delområde I-VII inom undersökningsområdet (Carlie 1992b: 16).

Utifrån detta gör jag en analys och stärker mina argument med de likheter och skillnader jag finner, samt med författarnas olika synvinklar. Om jag finner att platserna hade olika förutsättningar och förändrades på olika sätt så ska jag försöka förklara varför dessa skillnader uppstod.

Svagheten i min metod är att jag inte kan ge någon helhetsbild av hur det vardagliga livet kan ha sett ut eftersom det inte ingår i syftet med uppsatsen. Jag ska inte analysera vilka djur som hölls både på gården och otillräckligt material och att det ligger utanför min uppsats. Jag ska inte heller analysera sådant som antalet boskap eller mängden djurfoder och kulturväxter som fick plats i byggnaderna. Även viktiga vardagliga aktiviteter som hantverk och användning av redskap faller utanför ramen för uppsatsen. Jag kan ge en ganska fyllig bild av vegetation och nyttjande av omlandet kring Skrea 195 på gården och den rikliga dokumentationen. Vad gäller Trulstorp 1:92 och Brogård har jag varit tvungen att använda analyser av provtagningar som gjorts på relativt långt avstånd från de två platserna. Detta gör att jämförelsen av de tre platserna blir något obalanserad i det avseendet.

Figur 9. Karta som visar Käringsjöns lokalisering. Karta Monica Bülow Björk.

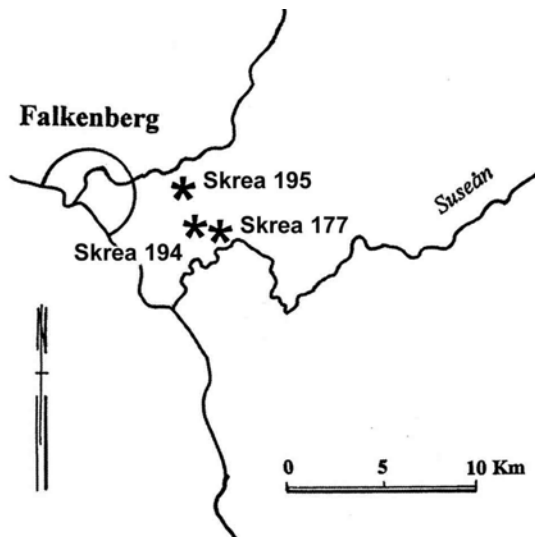
1.4 Källkritik

Här ska jag redogöra för vilka brister undersökningsmaterialet har och vilket material som skulle vara önskvärt. En brist i undersökningsmaterialet är att det saknas vedartsanalys från Brogård. Makrofossilanalysen visar på endast tre sädeskorn som kan dateras till järnålder. Ett pollenprov togs i Fylleåns dalgång ca 500 meter söder om undersökningsområdet. Men de lager som hade kunnat ge information om aktiviteter efter Kristi födelse har inte kunnat påvisas. Pollenanalyserna från Käringsjön är lokalt betonade och därför behöver inte den utveckling som man ser i dessa nödvändigtvis stämma överens med utvecklingen kring Brogård. Av markkemiska analyser har endast fosfatanalys gjorts vid Brogård (Carlie 1992a). Från Trulstorp 1:92 finns makrofossilanalys men ingen vedartsanalys, pollenanalys eller miljöarkeologiska markundersökningar (Viklund 1995). Även pollenanalyserna från Uddared

och Dömostorps naturreservat är lokalt betonade och därför behöver inte den utveckling som man ser i dessa nödvändigtvis stämma överens med utvecklingen kring Trulstorp 1:92. Vid Skrea 195 har det arkeobotaniska materialet bidragit med mycket ny information om jordbruket under järnåldern. Accelerator-dateringarna har givit god kunskap om de olika utvecklingsfaserna vad gäller bebyggelsen och jordbruksekonomin. Det är svårt att tolka rummets funktion i långhuset, men en sammanställning av resultat från Skrea 177 och Skrea 194 skulle kunna ge en relativt fyllig bild av jordbruket under de aktuella perioderna (Viklund 2001: 200) (figur 10). Pollenproverna har tagits i närheten av Skrea 195 men björk, al och hassel producerar stora mängder pollen, och därför kan dessa trädslag vara överrepresenterade i materialet (Sundström 1983: 29f).

En annan brist är stolphålsdateringar av hus som har debatterats mycket på grund av risk för stora felkällor. Vid Skrea 195 kommer C14-dateringarna endast från makrofossilmaterial från stolphål. Äldre förkolnat material kan ha följt med i stolphålsfyllningen när huset byggdes eller revs, men materialet kan också komma från verksamheten i huset. Endast C14-dateringar är inte tillräckligt för att datera en huslämning, med det kan användas i kombination med fynd och hustypologi (Wranning 2001a: 49). I delområde II vid Brogård kunde inte keramikfrekvensen användas för att fastställa en äldre och en yngre bosättningsfas för hus XXXII och hus XXXIII. Här visar C14-dateringar att husen tillkom vid samma tid som husen i delområde V, d v s romersk järnålder. Hus XXXIII är mycket likt hus III i delområde V, men hus XXXII avviker i utseende eftersom det har en rektangulär grundform. Huset liknar hus VIII i delområde IV och dateringen av hus VIII visar på tillkomst under romersk järnålder (Carlie 1992b: 56) (se figur 7 och 8). Vid Trulstorp 1:92 samlades kolprover in för C14-dateringar i de fall träkol ingick i fyllningen (Wranning 1995a: 6).

En viktig källkritisk aspekt är grävningstekniken på respektive plats, och resultatet av en utgrävning beror mycket på personalen på utgrävningsplatsen. Det är viktigt att veta om allt undersöktes på området, om det undersöktes lika noggrant och om man använde t ex sällning. Vid utgrävningen av undersökningsområde 7c vid Trulstorp 1:92 undersöktes samtliga anläggningar som framkom vid avbaningen (Wranning 1995a: 9). Då endast halva huset låg inom undersökningsområdet utvidgades ytan västerut för att få fram huset i sin totala längd (Wranning 1995a: 11) (figur 11). Det finns ingen dokumentation som visar om det förekom sällning vid utgrävningen.

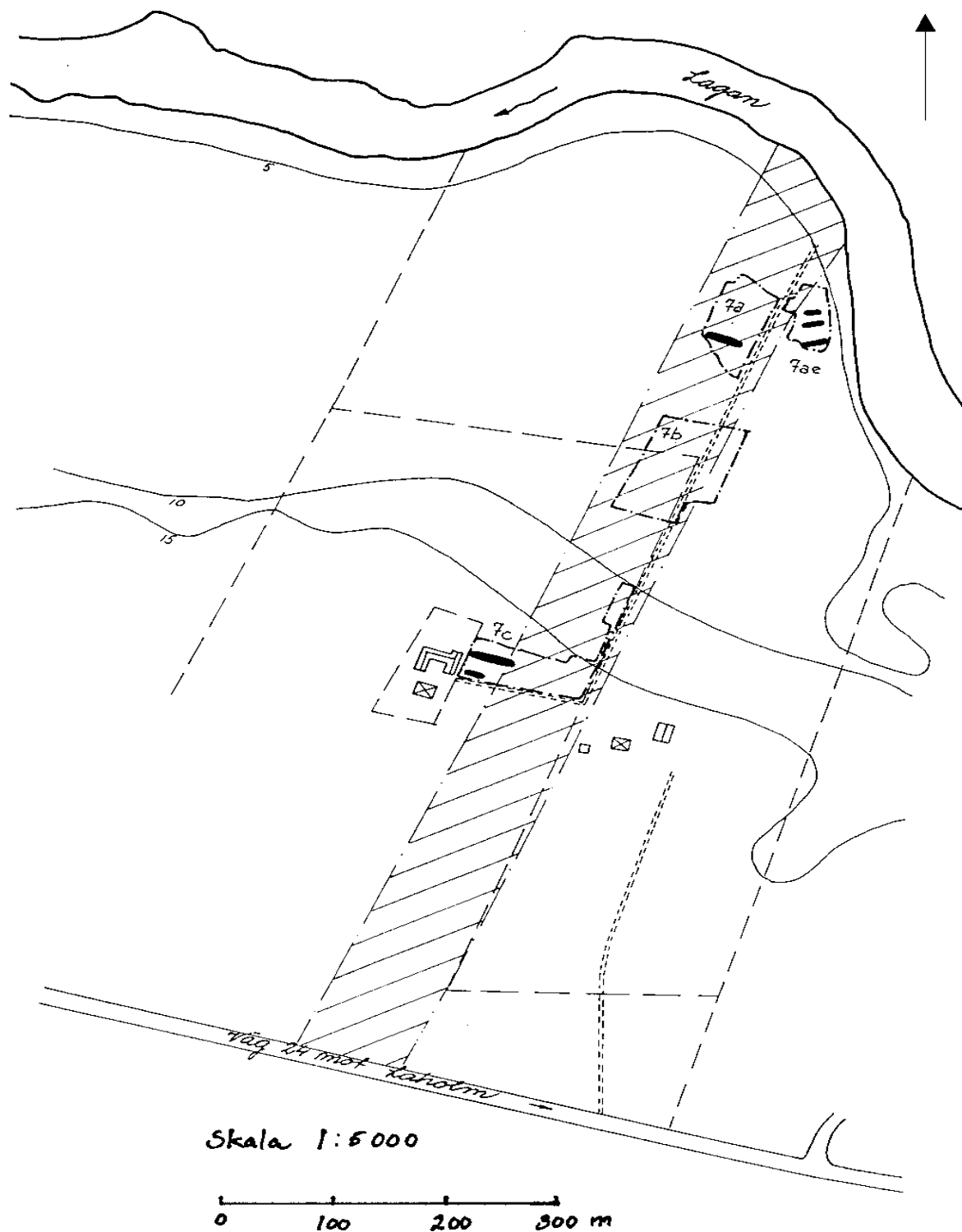

Figur 10. Karta som visar var Skrea 177 och Skrea 194 ligger i förhållande till Skrea 195. Karta Monica Bülow Björk.

Vid utgrävningen vid Skrea 195 1996 undersöktes 946 anläggningar, ca två tredjedelar av den sammanlagda anläggningsmängden. Sällning gick inte att ordna rent tekniskt utan istället slevades jorden upp på hackbord för undersökning (Wranning 2001a: 37ff). 1998 genomfördes en kompletterande undersökning omedelbart väster om yta B (figur 12). Då fortsatte inmättnings-, undersöknings- och dokumentationsarbetet enligt samma mönster som 1996. Dessutom framgår det av rapporten att alla 147 anläggningar undersöktes på detta

område (Wranning 2001b: 75f). Området mellan yta A och B kunde inte undersökas eftersom väg 150 som nu går mellan dessa områden redan fanns när man påbörjade undersökningen. I norr, d v s norr om yta B, upphörde anläggningarna där alven övergår i torviga och låglänta partier (Wranning 2000). Förekomsten av anläggningar upphörde helt väster om yta A (Wranning 1995b), och väster om yta B upphörde verksamheten helt när marken kraftigt sluttar ner mot en torvsvacka (Wranning 1999, 2001b). Det har inte gått att avgöra avgränsningen öster om yta B, men förundersökningen 1999 visade att marken blir lägre och fuktigare öster om hus 13 (Wranning 1999). I söder och sydost utgör våtmarksområdets ytterområde en naturlig avgränsning (Wranning 2004: 161).

Vid Brogård undersöktes samtliga 5800 anläggningar och de flesta blev utgrävda i sin helhet. Men mot slutet av första säsongen blev tiden för knapp och därför grävdes anläggningarna 3500-4891 endast ut till hälften. Under andra säsongen fortsatte man med detta och första säsongen visade att endast en mindre mängd information gick förlorad. Men det förekom att man grävde ut anläggningar i sin helhet då det kunde förväntas fynd av sådan karaktär att de kunde bidra med information om bosättningens datering och/eller aktiviteter (Carlie 1992a: 11). Här sällades jorden från stolphålen i flera fall men enligt Lennart Carlie är detta ett ovanligt förfarande (muntlig uppgift Lennart Carlie).

Figur 11. Ritning över Lagans södra strand med undersökningsområdet 7c. Den visar också undersökningsområdena 7a och 7ae vid Trulstorp 1:8. Ytan som har banats av med schaktmaskin är streckad på kartan. Ritning Monica Lindell (Wranning 1995a: 4).

Figur 12. Planritning som visar 1996 års undersökningsområde A och B, samt 1998 års komplettering område C (från CD-skivan *Landskap i förändring* volym 2-5, bilaga, 2004).

Det material som skulle vara önskvärt är ett tillräckligt material av ogräsfrön, ängsväxter, odlade växter, vedarter, pollen samt resultat från miljöarkeologiska markundersökningar från Trulstorp 1:92 och Brogård. Dessa skulle vara en god hjälp för att ge en enhetlig och jämbördig bild av de tre områdenas vegetation och nyttjande av omlandet.

1.5 Forskningshistorik

I publikationen *Nya bidrag till Hallands äldsta historia*. Nr 2. (1989) presenteras texten ”Bebyggelse-Kronologi. Boplatser från perioden 1800 f Kr-500 e Kr i södra Halland” av Tore Artelius och Lars Lundqvist. Deras metod är att beskriva sju boplatzlämningar som undersöktes inom Laholms, Halmstads och Falkenbergs kommuner. Utifrån detta diskuterar författarna några tolkningsaspekter som ligger bakom synen på brons- och äldre järnålderns boplatser i södra Halland. Resultaten av undersökningarna visar att vissa boplatser tycks etableras vid en senare tidpunkt och de utnyttjades inte lika intensivt som andra, dessutom ligger de i utkanten av det centrala jordbruksområdet.

Lennart Carlie har givit ut *Brogård - ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland. Dess kronologi och struktur* (1992). Här jämförs västsvenska med skånska men även danska och norska järnåldersgårdar för att analysera typologiska lik- och olikheter med Brogårdsmaterialet. Dessutom analyseras husens och andra anläggningskategoriers placering samt härdar och kokgropar för att finna en mer nyanserad bild av utnyttjandet av området. Resultaten visar att innovationerna när det gäller att bygga hus kom från Sydnorge snarare än från Jylland. De visar också en komplex bebyggelseorganisation i södra Halland och det står i kontrast mot tidigare antaganden att den delen av regionen skulle bestå av ensamliggande gårdar.

Järnåldersbebyggelsen i södra Halland behandlas övergripande i Carlies doktorsavhandling *Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor* (1999). Carlies metod är att arbeta utifrån både arkeologiska källor och historiska analogier för att nå kunskap om järnålderns bebyggelseformer. Den arkeologiska metoden omfattar en kronologisk och rumslig analys av källmaterialet samt analys av variationen i boplatsernas läge. Den inbegriper förändringar över tid vad gäller konstruktioner och gårdens storlek och sammansättning. Den omfattar även analys av huskonstruktioner och gravtyper för att om möjligt spåra lokala särdrag. Den historiska metoden omfattar en analys av den historiska gården i södra Halland. Den

inbegriper även analys av de skriftliga källorna vad gäller djurhushållning och arbetsinsatser. Resultaten visar bl a att variationer i sättet att bygga kan observeras redan under förromersk järnålder. Det går inte att säga att det finns en särskild hustyp som är typisk för sin period inom regionen. I den arkeologiska litteraturen diskuteras antalet boskap som stallades och mängden foder som förvarades inomhus. Carlies resultat visar att gårdarna var för små för att rymma antalet boskap och mängden foder som gjorts gällande i litteraturen.

I publikationen *Landskap i förändring. Volym 6. Hållplatser i det förgångna* (Carlie m fl (red) 2004) presenteras ett flertal artiklar som behandlar Halland och här har jag valt att ta upp två exempel på dessa. En av dem är ”Gården på höjden – en analys av gårdsstruktur, ekonomi och omlandsutnyttjande vid en bosättning på Skrea backe under yngre romersk järnålder-folkvandringstid, med jämförande utblickar utmed västkusten” av Per Wranning. Artikelnen handlar om Skrea 195 som jag kommer att behandla i min analys. Metoden är att analysera det arkeologiska och arkeobotaniska källmaterialet och kombinera det med geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar. Sedan görs en jämförande analys av åtta andra samtida gårdar på västkusten. Resultaten visar på mikro-regionala lösningar och traditioner t ex vad gäller valet av grödor och rummens funktion.

I (Carlie m fl (red) 2004) ingår också artikelnen ”Markundersökningar från Skrea och Stafsinge socknar – tretusen år av landskapsomdaning, markanvändning och bebyggelselokalisering” av Johan Linderholm. Metoden är att analysera fosforcirkulation, järncirkulation samt cirkulation av organisk substans. De här komponenterna har starka kopplingar till människans biokemiska kretslopp och på så sätt kan man förstå människans aktiviteter. Resultaten visar att boplatsernas rumsliga organisation är mycket olika, dels finns kronologiska olikheter inom och mellan lokalerna och dels var jordbruket olika. Författaren menar att provtagningen är viktig för att besvara arkeologiska frågor kring boplatserns rumsliga organisation, och belysa funktionella och sociala aspekter.

2. MATERIALPRESENTATION

2.1 Trulstorp 1:92

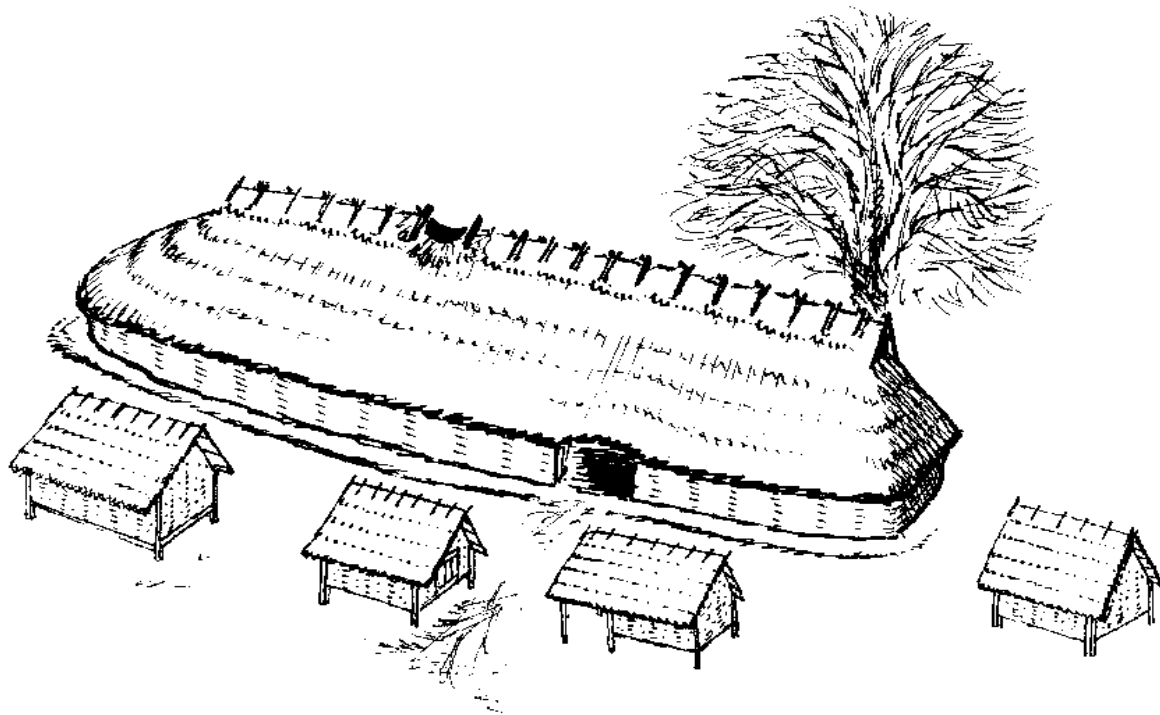
Stiftelsen Hallands läns museer genomförde 1993 flera arkeologiska undersökningar med anledning av att Banverket anlade ett dubbelspår mellan Halmstad och Hallandsåsen. Bansträckningen går genom inägorna till Trulstorps gamla by och därför undersöktes fastigheten Trulstorp 1:92 i Laholms landsförsamling. En aspekt som talade för en

undersökning var att en höglignande figur var markerad på enskifteskartan från 1814-17, och därför kunde bortodlade gravhögar ligga i sträckningen. Dessutom var det ett bra boplatsläge på en höjdrygg 10-18 meter över havet strax söder om Lagan. Vid förundersökningen 1992 påträffades härdar, gropar, en ränna och mindre koncentrationer av stolphål och detta talade för en undersökning av fastigheten (Wranning 1995a: 3).

Undersökningsresultatet blev lämningar av ett 40 meter långt och nära sju meter brett treskeppigt långhus (se figur 2). Huset är beläget i utgrävningsområde 7c och benämns hus I, och det var anlagt i östvästlig riktning uppe på höjdryggen (Wranning 1995a: 6) (se figur 11). Den undersökta ytan innehöll sammanlagt 199 anläggningar och 110 av dem var lämningar av det 40 meter långa huset (Wranning 1995a: 15). Ännu en huslämning, benämnd hus II, som ligger 15 meter söder om hus I har tolkats som rester av en ekonomibyggnad (Wranning 1995a: 7) (se figur 11). Det har funnits aktivitet inom området från mesolitikum till folkvandringstid, men den viktigaste fasen var i övergången äldre-yngre romersk järnålder. Då anlades en fast bosättning med ett långhus och en mindre ekonomibyggnad som eventuellt är samtida, och detta utgör Trulstorp 1:92 (Wranning 1995a: 8). Några hundra meter norrut bildas ett näs genom att Lagan kröker av kraftigt. Där påträffades ännu en ensamliggande gård som dateras till yngre romersk järnålder-folkvandringstid (Wranning 1995a: 15). Den är belägen på utgrävningsområde 7a, och Wranning föreslår att hus II är samtida med denna bebyggelse (Wranning 1995a: 7) (se figur 11). Kanske finns det fler gårdar på höjdryggen som kan knyta samman de båda funna gårdarna rumsligt och kronologiskt (Wranning 1995a: 15f).

2.2 Skrea 195

Fornlämningen RAÄ 195 i Skrea socken ligger ca tre kilometer öster om Falkenberg (Wranning 2001a: 37) och med anledning av den planerade dubbelspåriga järnvägen på sträckan Torebo-Heberg undersöktes den 1996. Den arkeologiska undersökningen genomfördes av personal från Landsantikvariens uppdragsverksamhet vid Hallands läns museer i Halmstad (Wranning 2001a: 72). Det genomfördes en kompletterande undersökning på en mindre yta 1998 därför att den planerade bansträckningen skulle korrigeras (Wranning 2001b: 75). Boplatsen skärs itu av väg 150 och därför delades undersökningen upp på två delytor; den södra ytan benämnd A och den norra ytan benämnd B (se figur 5). Den undersökta ytan innehöll 1628 anläggningar och på boplatsen fanns lämningar från mesolitikum till yngre järnålder. Fyra långhus och sju mindre

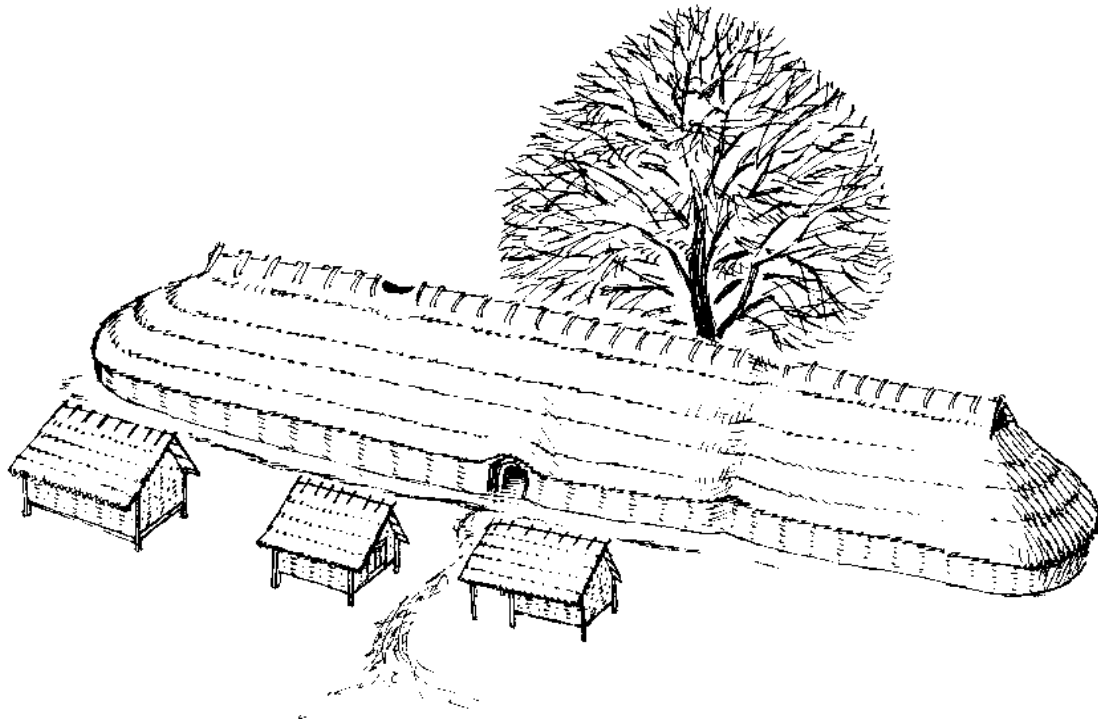

Figur 13. Bebyggelsefas 3 med hus 5 och de fyra mindre ekonomibyggnaderna 7, 8, 9 och 11. Fasen dateras till 330-420 e Kr. Teckning Anders Andersson (Wranning 2004: 165).

uthus/ekonomibyggnader dominerade undersökningsytan. Bebyggelsen har delats in i olika intensiva brukningsperioder som benämns faser, och fas 3 inföll under andra hälften av yngre romersk järnålder. Då etablerades en gård på yta B och gården bestod av ett 26 meter långt hus och sannolikt fyra mindre ekonomibyggnader (figur 13). Gårdsenheten utökades i fas 4 genom att en av stackladorna ersattes med en ca 10 meter lång tillbyggnad av hus 5 i östlig riktning, och tillbyggnaden benämns hus 6 (figur 14). I nästa byggnadsfas försvann hela gårdsenheten och ersattes med ett 36 meter långt hus och en mindre ekonomibyggnad. Denna byggnadsfas försvann i sin tur troligen under senare delen av folkvandringstid (figur 15). Därefter uppträder en sista fas på yta A i form av ett ca 20 meter långt hus som tolkas som ekonomibyggnad, samt två mindre uthus (Wranning 2001a: 72f). I samma fas konstateras även ett ca 25 meter långt hus på yta B som påträffades vid en kompletterande utredning (Wranning 1999) (figur 16).

2.3 Brogård

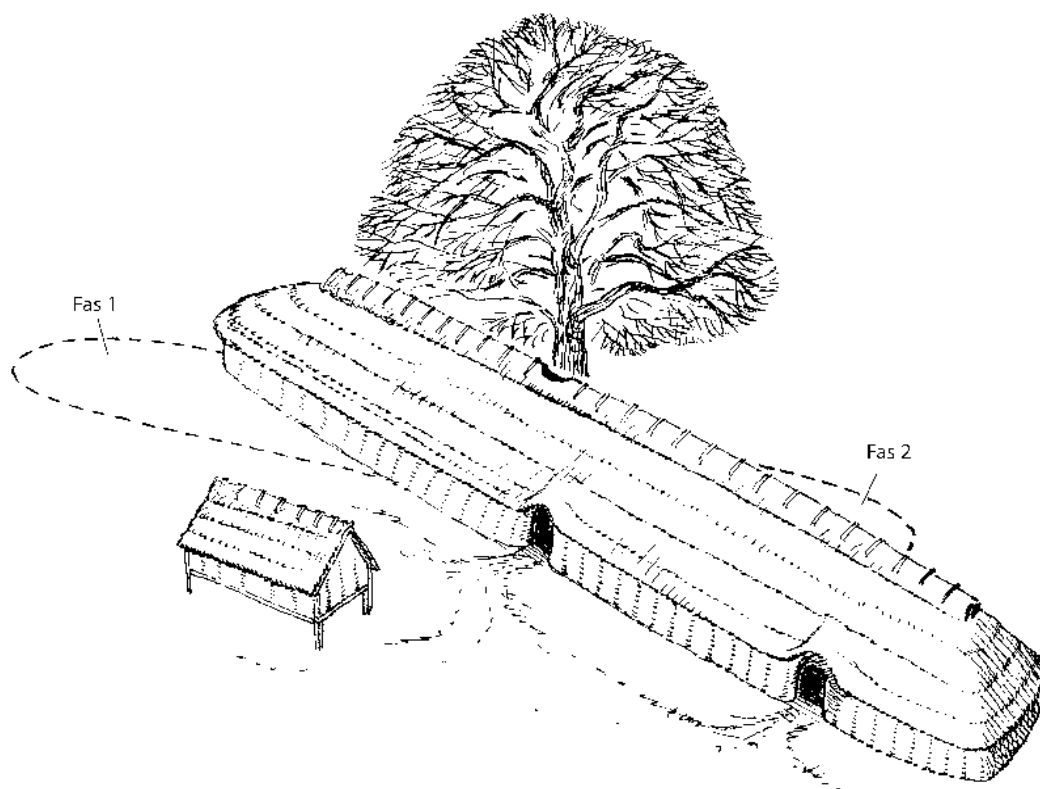
1989 påträffades en större brons- och järnåldersboplats i Halmstads östra utkanter i samband med en exploateringsundersökning för Stiftelsen Hallands läns museer i Halmstad. Kommunen skulle bygga ett nytt bostadsområde inom fastigheten Brogård i Snöstorp socken,

Figur 14. Bebyggelsefas 4 där hus 11 har försvunnit och långhuset har förlängts 10 meter i östlig riktning. Fasen dateras till senare delen av 330-420 e Kr. Teckning Anders Andersson (Wranning 2004: 167).

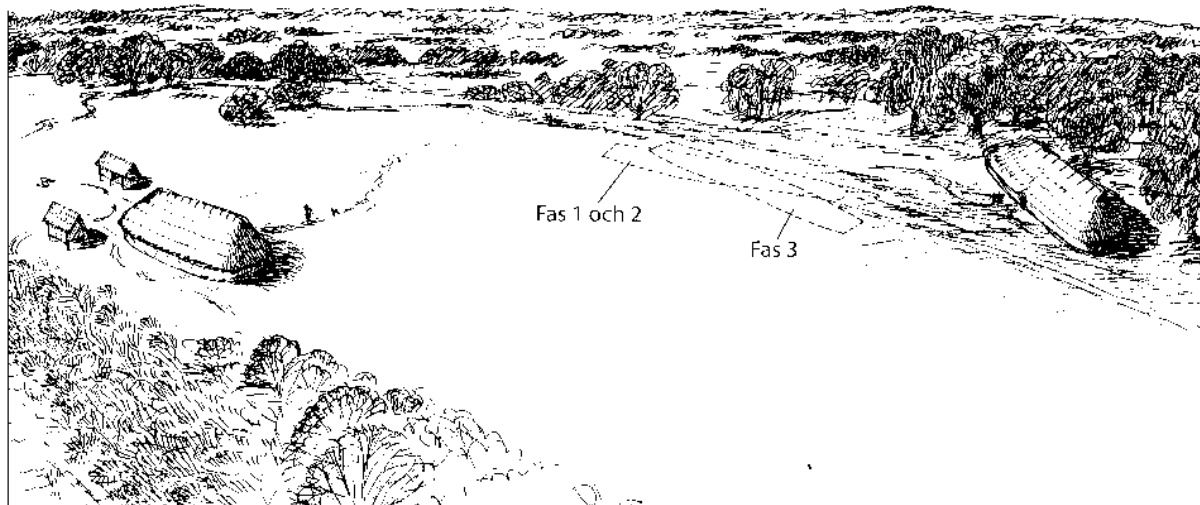
och det gjordes en provundersökning eftersom det visade sig finnas förhistoriska lämningar. Det konstaterades att de förhistoriska lämningarna var mycket välbevarade och det framgick på ett tidigt stadium att de bestod av ett stort antal hus, härdar, kokgropar och flera brand- och urnegravar. Husens placering gjorde att det var möjligt att se en sammanhängande bosättningsstruktur, och dessutom visade hustyperna och fynden på aktiviteter under en längre tid (Carlie 1992b: 9).

För att få en övergripande bild av undersökningsområdet vid Brogård delades det in i sju delområden (Carlie 1992b: 17). Jag kommer att analysera delområde II med hus XXXII och hus XXXIII därför att det ligger avsides från byområdet. Mitt i byområdet kan det ibland vara svårt att veta vilken byggnadsfas husen tillhör och därför väljer jag delområde II (se figur 7 och 8). I detta delområde finns lämningar av två långhus som var placerade i östvästlig riktning. De låg parallellt intill varandra med ca en meter emellan, och nästan alla lämningar efter vägg- och takstolpar fanns bevarade (Carlie 1992b: 18) (figur 17). Järnåldersbebyggelsen är indelad i tre faser och hus XXXII samt hus XXXIII i delområde II existerade under de två första faserna (figur 18a och 18b). Carlies tolkning är att järnåldersbebyggelsen vid Brogård var en landsby som var belägen på samma plats under

Figur 15. Bebyggelsefas 5 där hus 5/6 har ersatts av hus 1 med förändrad riktning och disposition. Samtidigt tillkom en ny ekonomibygnad, hus 10. Fasen tog sannolikt vid där den gamla slutade och tog slut senast under sen folkvandringstid. Teckning Anders Andersson (Wranning 2004: 169).

romersk järnålder och folkvandringstid. Parallellt med byn förekommer de perifert liggande husen i delområde I och II. Dateringen av dessa hus visar på en samtidighet med husen som låg i byns centrala delar och det visar på en differentierad boendestruktur. Brogård skiljer sig från de flesta större järnåldersboplatser eftersom husen inte överlagras varandra, och därför är det mycket svårare att bedöma kronologin. Det största antalet hus påträffades i delområde V och det var också där ett fåtal överlagrade hus hittades. Med hjälp av de överlagrade husen sammanställdes det kronologiska förloppet inom delområde V. Det gjorde det möjligt att få in husen från övriga delområden i en helhetsbild av Brogård på typologiska grunder (Carlie 1992b: 53). Vid alla tre platserna var långhusen treskeppiga men vid Brogård fanns inga ekonomibygnader inom delområde II. Vid Skrea 195 förändrades bebyggelsen relativt mycket under romersk järnålder och folkvandringstid. Den var också komplex vid Skrea 195 till skillnad från de övriga två platserna.

Figur 16. Bebyggelsefas 6 där två nya gårdsenheter uppträdde i bosättningens sydvästra respektive nordöstra ytterområde. Hus 2 dateras till 465-590 e Kr medan hus 13 inte undersöktes och analyserades närmare. Teckning Anders Andersson (Wranning 2004: 171).

3. ANALYS

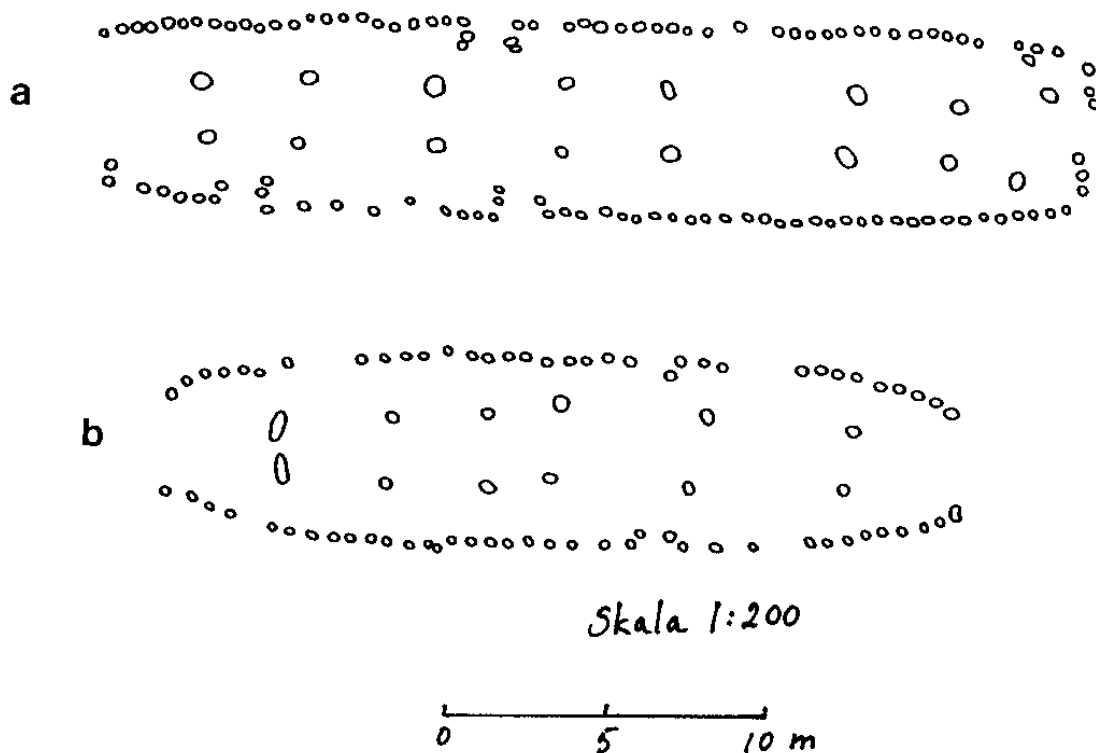
I det här kapitlet ska jag analysera och jämföra fyra olika aspekter som berör Trulstorp 1:92, Skrea 195 och Brogård. Jag ska börja med platsernas geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar. Sedan går jag vidare till områdenas vegetation och nyttjande av omlandet samt husens och härdarnas rumsliga organisation. Detta ska jag göra för att undersöka om dessa tre platser hade olika förutsättningar och om de förändrades på olika sätt. Också bebyggelsen i platsernas omgivning är viktig för att visa att de analyserade platserna inte var isolerade företeelser.

3.1 Geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar

Jag ska först undersöka vilka geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar de tre platserna hade för att sedan kunna diskutera vilken betydelse de kan ha haft.

3.1.1 Trulstorp 1:92

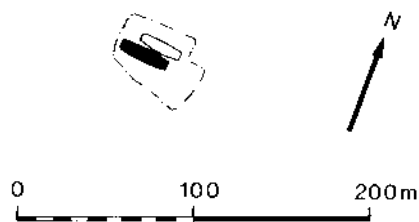
Jordartskartan visar jordarternas och bergets utbredning i ytan (Påsse 1988: 5). Kartbladet Laholm (figur 19) visar att jordarten vid och omkring Trulstorp 1:92 är sand. På kartan finns inslag av mörkelgravar vilket visar att det finns lera djupare ner. Mörkelgravar är stora gropar som man grävde i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet för att få kalkhaltig lera som man spred ut på åkrarna (muntlig uppgift Tore Påsse). Sand samt mo och mjällig mo sträcker

Figur 17. Husplaner i delområde II, a= hus XXXII och b= hus XXXIII (Carlie 1992b: 18).

sig norrut mot Lagan samt även österut. Mjällig mo består av de två fraktionerna mo och mjäla, och de kan beskrivas som en mycket finkornig sand (muntlig uppgift Tore Påsse).

Strax norr om Lagan dominerar åsand samt svämsand och dessa två beteckningar är samma sak (muntlig uppgift Ronnie Liljegen). Dessa svämsediment är ofullständigt sorterade och uppblandade med organiskt material som främst är växtmaterial (Påsse 1988: 5). Mot väster och söder dominerar sand, men här finns också inslag av mo och mjällig mo. Söder om höjdplatån har det funnits en mosse men den har dikats ut i modern tid (Wranning 1995a: 5). Undersökningsytan ligger ca 500 meter söder om Lagan på nordsluttningen på nämnda höjdplatå. Från norr till söder stiger marknivån från 11 till 18 meter över havet på endast några hundra meter. Höjdplatån löper utmed Lagan i östvästlig riktning som en skarpt markerad vall genom landskapet. P g a uppodling och omflyttning av jord är höjningen svagare norr om undersökningsområdet. Uppe på platån hade man god utsikt både över Lagan och över landskapet i övrigt (Wranning 1995a: 3ff).

Figur 18a. Hus XXXII under fas 1
(Carlie 1992b: 54).

Figur 18b. Hus XXXIII under fas 2
(Carlie 1992b: 55).

3.1.2 Skrea 195

Jordartskartan Varberg SO/Ullared SV (figur 20) visar att jordarten vid och omkring Skrea 195 är grus. Ca 250 meter nordväst om platsen finns ett stort lerparti medan sand breder ut sig mot sydväst och nordost. Mot nordost övergår sanden i grovmo innan svämsedimenten vid Ätran tar vid. Söderut finns både grus och sand medan grus

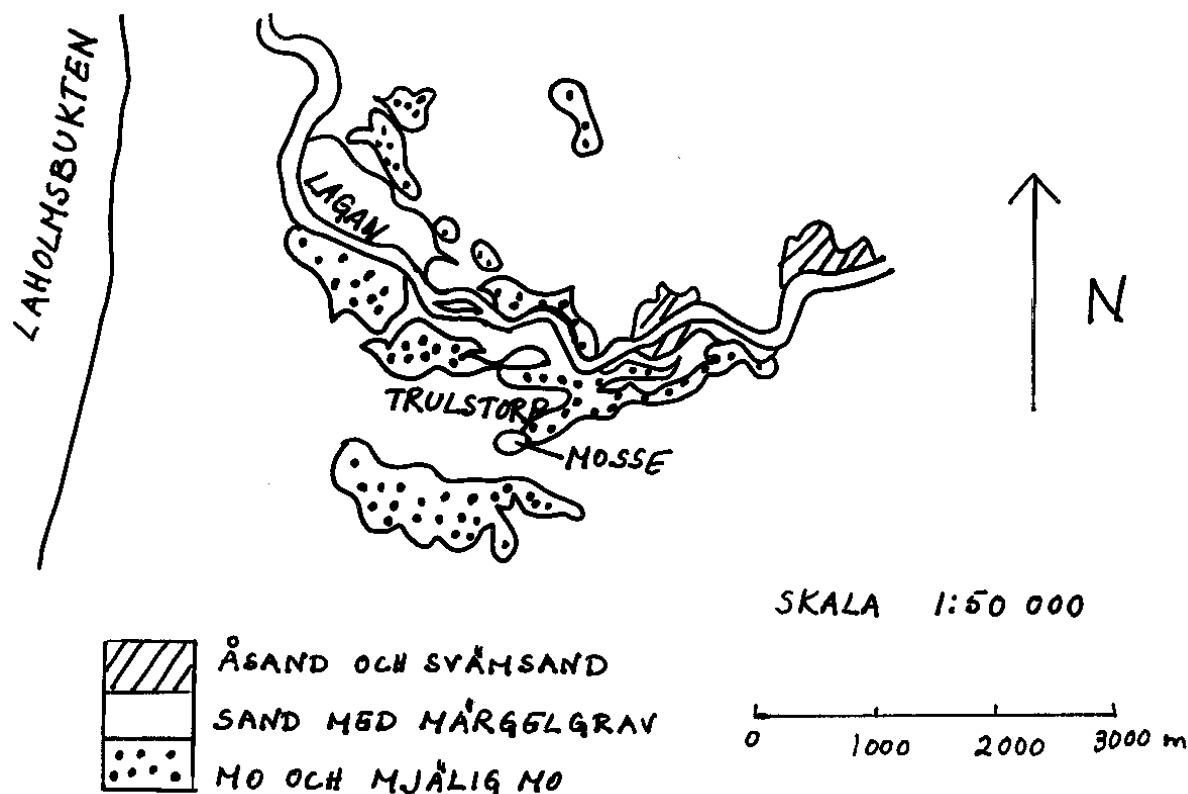
dominerar mot öster och sydost. Svämsedimenten längs med Ätran består av lera och finmo samt grovmo och sand. Per Wrannings tolkning är att det sannolikt ansågs idealiskt att bygga hus på grus och i viss mån sand eftersom dessa jordarter är genomsläppliga. Dessutom var det lättare att arbeta med järnålderns jordbruksredskap i luckra grus- och sandjordar än i t ex styva lerjordar (Wranning 2004: 155).

Nivåskillnaderna är så små att de inte syns på topografiska kartor, men nivåstrukturen märks tydligt i fält. Bebyggelsen var anlagd ca 700 meter söder om Ätran, på en 8000-9000 kvadratmeter stor limpformad förhöjning omgiven av fuktigare markytor (Wranning 2004: 161f). Det har noterats ett våtmarksområde på södra ytan av Skrea 195 och det ligger i anslutning till en sumpig alskog. Våtmarksområdet är ca 300 meter brett och nära en kilometer långt och utgör troligen en helhet tillsammans med alskogen. Idag breder ett meterdjupt torvtäcke ut sig över våtmarksområdet. De naturvetenskapliga analyserna av torvtäcket visar att det med stor sannolikhet var ett kärrmarksområde när platsen var bebyggd (Wranning 2004: 155f).

3.1.3 Brogård

Jordartskartan Halmstad (figur 21) visar att jordarten vid och omkring Brogård är sand, och denna jordart breder även ut sig mot norr och väster. Också här finns inslag av mörkelgravar vilket visar att det finns lera djupare ner. Längs med Nissan samt strax söder om Fylleån dominerar åsand och svämsand. Strax norr om Fylleån dominerar grus utsvallat ur morän, och denna jordart sträcker sig även österut tillsammans med sand. Flera borrhovningar visar att lagren av grus och sand är mer än tre meter tjocka, och detta indikerar att området är väl-dränerat

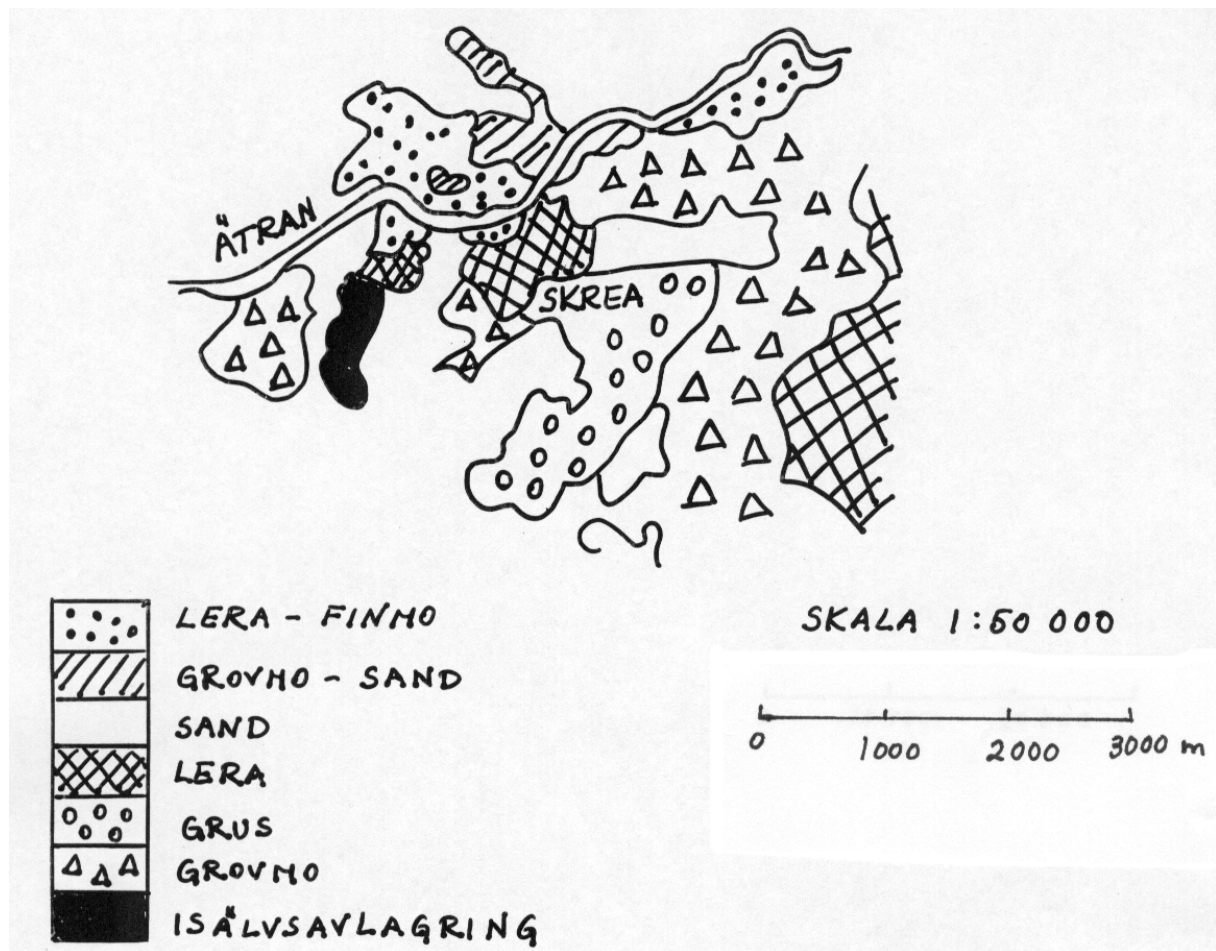

Figur 19. Karta som visar jordarterna i området. Ritning Ulrika Nilsson efter kartbladet "Laholm".

(Carlie 1992a: 7). Undersökningsytan ligger på en flack och sandig platå som avgränsas av Nissan i norr och Fylleån i söder. Platån stäcker sig från höglänta partier i inlandet i öster och 10 kilometer ut mot kusten. Fylleån flyter genom Snöstorp socken i östvästlig riktning och delar socknen i en nordlig och en sydlig del. Undersökningsytan ligger ca 400 meter norr om Fylleån och avgränsas i söder och väster av åns raviner. Nivåskillnaden är stor eftersom undersökningsytan ligger 38 meter över havet, medan Fylleån flyter 25 meter nedanför (se figur 6). Huvuddelen av bebyggelsen var belägen på en upp till en meter hög och 15-25 meter bred höjdrygg. Den sträcker sig i östvästlig riktning genom hela undersökningsområdet (Carlie 1992a: 7).

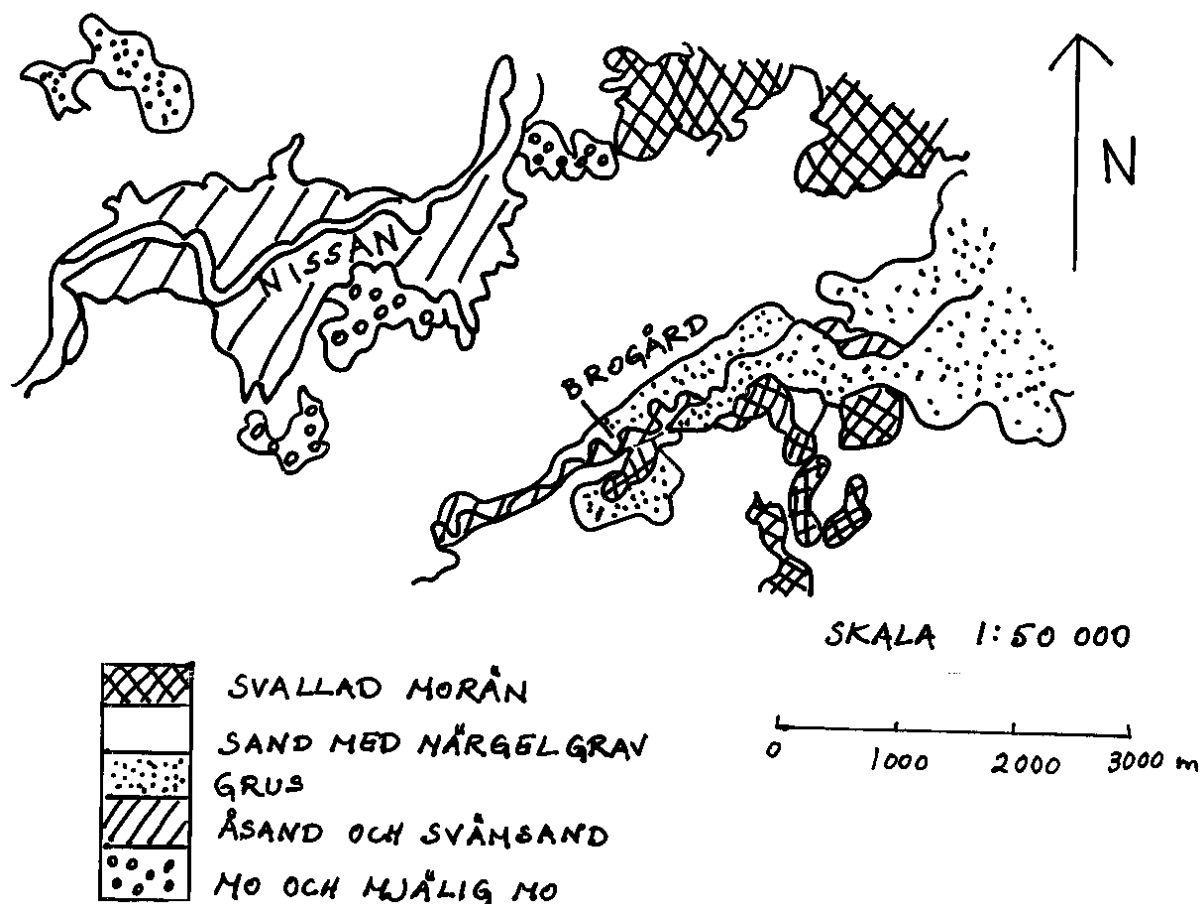
3.1.4 En jämförelse av geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar

Jordartskartorna visar att de tre analyserade platserna delvis har olika förutsättningar. Vid Trulstorp 1:92 och Brogård dominerar sand men vid Trulstorp 1:92 finns också tydliga inslag av mo och mjällig mo mot samtliga väderstreck. Vid Skrea 195 är grus den mest utbredda jordarten men även sand är en viktig jordart i sammanhanget. Där kan vi också se ett stort lerparti nordväst om bosättningen. Längs med Lagan och längs med Fylleåns södra sida finns

Figur 20. Karta som visar jordarterna i området. Ritning Ulrika Nilsson efter jordartskartan 5B Varberg SO/5C Ullared SV.

åsand och svämsand. Men längs med Ätran dominerar lera och finmo samt grovmo och sand. Även vad gäller topografiska och hydrologiska förutsättningar finns vissa skillnader. Både Trulstorp 1:92 och Brogård har platåläge men vid Brogård är nivåskillnaden betydligt större. Vid Trulstorp 1:92 löper platån utmed Lagan som en skarpt markerad vall genom landskapet. Men vid Brogård sträcker sig platån från Fylleån i söder till Nissan i norr samt även tio kilometer i östvästlig riktning. Vid Skrea 195 ser vi endast en svag nivåskillnad i form av en limpformad förhöjning. Från Trulstorp 1:92 och Brogård är det ungefär samma avstånd till Lagan respektive Fylleån. Men vid Brogård är nivåskillnaden ner till vattnet betydligt större. Från Skrea 195 är det ca 700 meter till Ätran men det finns ingen stor nivåskillnad.

Figur 21. Karta som visar jordarterna i området. Ritning Ulrika Nilsson efter kartbladet "Halmstad".

3.2 Områdenas vegetation och nyttjande av omlandet

Här ska jag undersöka hur områdenas vegetation kan ha sett ut och hur omlandet kan ha nyttjats, för att sedan kunna diskutera hur detta påverkade de analyserade platserna.

3.2.1 Trulstorp 1:92

Pollenanalysen av mossen väster om Uddared (se figur 3) visar att landskapet under äldre järnålder var till största delen skogklätt. Viktiga trädarter var ek, lind, bok, björk och hassel. Växter som gråbo, svartkämpar, syror samt gräs indikerar möjligen en lokal påverkan och det är sannolikt att det rörde sig om skogsbeta (Björkman 2000: 4ff). I slutet av äldre järnålder och under yngre järnålder var landskapet troligen ännu skogklätt med ek, bok, hassel och björk som viktiga trädarter. Sannolikt fanns det inslag av avenbok och i slutet av äldre järnålder även lind. Frekvensen av gräs och svartkämpar är låg men det är möjligt att den avspeglar ett svagt betetryck (Björkman 2000: 4, 6).

Pollendiagrammet från Dömostorps naturreservat (se figur 3) visar att provlokalen var ett kärr dominerat av al under äldre järnålder och sannolikt fanns det omfattande alsumpskogar i området. Landskapet var skogklätt under denna period med ek och hassel som de viktigaste träarterna, men det fanns också inslag av alm, lind, ask och lönn. Frekvensen av örtpollen visar att skogen var öppen och förekomsten av gräs samt svartkämpar visar att betetrycket ökade i området. Lind minskade kraftigt och kanske berodde det på röjningar för att förbättra betet eller anlägga åkermark. Det påträffades inga pollenkorn av sädeslag men gråbo/malört och ängssyra/bergssyra kan indikera odling. Men det är fullt möjligt att dessa pollenkorn kommer från åkermark på slätten norr om Hallandsås (Björkman 2002: 5ff). Under yngre järnålder var landskapet varierat med skogsdungar dominerade av bok, betade ängsmarker och åkrar. Den största förändringen i vegetationen var etableringen och utbredningen av bok omkring 400-500 e Kr. Men det krävs fler dateringar och analyserade nivåer för att fastställa tidpunkten när boken blev den dominerande träarten. Det verkar som om bokens etablering var en effekt av det ökade betetrycket och de sannolika röjningarna under äldre järnålder. Bokens etablering gynnas av störningar som röjningar, bränder eller betetryck (Björkman 2002: 6ff).

Karin Viklunds makrofossilanalys av materialet vid Trulstorp 1:92 visar att man odlade skalkorn och lindådra. Skalkorn var ett typiskt sädeslag under romersk järnålder, och lindådra var vanligast som odlad egen gröda under äldre järnålder. Det är troligt att lindådra odlades för sina oljerika frön och oljan har ungefär samma egenskaper som linolja. Ogräsfröna som fanns i långhuset bestod endast av tre frön från pilört och grönkavel. Men Karin Viklund kan konstatera att båda var vanliga i Halland under järnåldern (Viklund 1995). Viklunds resultat visar också att det fanns flera lämningar av ängsväxter och minst två sorters gräs. En av ängsväxterna kallas måra och är inte en bestämd art, utan det kan vara arter som växer i ängsmark eller som ogräs i åkrar. Författaren menar att det är möjligt att proverna kommer från husets stalldel. Enstaka frön från ogräs och odlade växter återfinns ofta i stalldelen, och en förklaring till detta kan vara att djuren utfodrades med dessa växter (Viklund 1995).

3.2.2 Skrea 195

Kärr bildas ofta genom igenväxning av sjöar, och typiska arter för kärrmarker är viden, al, björk och gran. Kärr kännetecknas också av gräs och halvgräs som t ex starrväxter (Påsse 1988: 18), och dessa arter visar sig i materialet. Pollenanalysen visar att landskapet var ett

halvöppet beteslandskap med al- och björkskog under äldre järnålder (Engelmark 2001b: 235f). Pollenanalysen från myren norr om bosättningen visar att fördelningen av trädslag förändrades i myren när torven växte under äldre järnålder. Då gick hassel, tall och björk tillbaka medan alen, som trivs i våta miljöer, ökade. Diagrammet visar också en ökning av växter som gynnas genom påverkan av människor (Engelmark 2001a: 192f). Omkring Kr f högs björk, alm och lind ut och örter samt ljung som trivs på torr betesmark ökade. Vid denna tid skedde en omfattande uppodling och då utökades gräsmarkerna påtagligt (Engelmark 2001b: 235f). När marken delades upp i inägor och utmark etablerades boken i södra Sverige (Pedersen och Widgren 1998: 285). Boken framträder tydligt på Skrea backe vid övergången äldre-yngre romersk järnålder (Engelmark 2001b: 236).

De trädslag som Erik Danielsson har funnit lämningar av i vedartsanalysen har naturligtvis olika krav på sin växtmiljö. Men gemensamt för dem är att de är ljuskrävande, utom hassel som även trivs som undervegetation till t ex ek. Al samt sälgar, viden och pilar (*Salix*) finns i fuktiga områden och lind på väldränerade ytor. Ek och hassel trivs i näringsrik jord medan björk växer på mager jord. Resultaten visar att brännveden hämtades från flera olika områden, och att skogen omkring bosättningen var öppen och omväxlande med buskar, gläntor och dungar (Danielsson 2001: 195f). Enligt Wranning är ask, lind, hassel och ek typiska inslag i hävdade lövängar (Wranning 2004: 158). Asp, lönn samt rönn och oxel (*Sorbus*) finns inte med i pollendiagrammet och det kan tyda på att man hämtade denna brännved från avlägsna växtplatser (Engelmark 2001b: 236). Det mesta av kolet kommer förmodligen från bränsle, och därför vill Danielsson särskilt framhålla de olika trädslagens bränslevärde. Bränslevärdet för björk, al, ask och ek är bra, för rönn, lönn och hassel är det acceptabelt, men författaren bedömer det som dåligt för lind, asp samt sälgar, viden och pilar (*Salix*). Danielssons tolkning är att inte bara bränslevärdet var viktigt utan att t ex tillgängligheten kan ha varit viktig när man valde brännved (Danielsson 2001: 195f).

Pollendiagrammet visar att al ofta användes som bränsle, eftersom mängden alar nästan halverades under perioden 300-600 e Kr. Under samma period ökade mängden örter som trivs i kärrmark påtagligt (Engelmark 2001b: 236). Wrannings tolkning är att alen fick lämna plats för slätterängar i kärren (Wranning 2004: 157). Mängden björk, ek och ask förändrades inte under yngre romersk järnålder och folkvandringstid. Inslaget av gran, tall och avenbok var mycket litet medan bok ökade. Proverna från tre av stolphålen innehöll flera trädslag, och därför kommer kolet troligen inte från stolparna utan har hamnat där sekundärt. Kolet

kommer bl a från asp, al och björk och dessa trädslag användes förmodligen inte till stolpar eftersom de är känsliga för röta (Danielsson 2001: 195ff).

Bosättningen var placerad där olika biotoper möttes och därför hade man både närhet till och överblick över de dagliga verksamheterna (Wranning 2004: 159). Lertäkterna norr om gården är så omfattande att man kan tänka sig att råmaterial till keramik och lerklining av husväggar hämtades där (Carlie 2001: 25ff). De magra och sandiga områdena finns sydväst om bosättningen och på sådana områden hade man bete och hårdvallsängar. Där kunde man sannolikt se inslag av ljung, björk, bok och lind. Söder och öster om gården fanns kärrmarken där man kunde ha sidvallsängar och de användes troligen för slåtter. På sådana ytor kunde man främst se al, videväxter, hassel, ek och gran men sannolikt också ask, lind och alm (Wranning 2004: 159). Under 200-talet e Kr introducerades kortlien som var ett effektivt redskap för höslåtter. Pedersen och Widgren anser att fyndet av två räfsor i Käringsjön i södra Halland visar att det blev allt viktigare att skörda gräs under denna period (Pedersen och Widgren 1998: 358ff). Jag anser att detta fynd inte nödvändigtvis visar att räfsan blev vanligare. Men kortlien och räfsan tillsammans visar att det är troligt att dessa redskap användes vid höslåtter.

Materialet i hus 6 från den fjärde bebyggelsefasen visar att gödsling och kornodling etablerades under förromersk järnålder och detta fortsatte under romersk järnålder. Det åkerrelaterade ogräset visar på att åkrarna förlades till fuktig och kväverik mark. Det är ogräset målla som indikerar gödsling eftersom det kräver gödsel för att växa bra. Råg var mer vanligt i slutet av romersk järnålder än man tidigare trott, men kornet dominerade fortfarande. Viklund anser att ogräsen indikerar att korn och råg grodde på våren. Vete förekommer sporadiskt i materialet och vissa typer av ogräs indikerar att man också odlade lin (Viklund 2001: 197-207). Troligen var åkrarna anlagda i anslutning till våtmarksområdet, och sannolikt fanns samma träd och buskar längs med åkrarna som i ängsmarkerna (Wranning 2004: 159).

Informationen visar att stallning förekom i Västsverige under järnåldern, något som tidigare varit oklart eftersom det saknats lämningar. Det arkeologiska, markkemiska och arkeobotaniska materialet visar på stallning i separata hus. Det indikerar också att djuren utfodrades med halm, hö, lövfoder i form av björk, hassel och al samt troligen ljung. Viklund kan konstatera att höet och lövfodret kom från naturliga ängsmarker, en fuktig våtmarksliknande miljö. Det hämtades också från torr och mager mark som troligen var

hedmark. Koproliker visar att man hade getter och författaren menar att man kan tänka sig en förändring av djurhållningen där nötdjuren blev dominerande. Detta baseras på tidigare undersökt arkeobotaniskt material från Halland, som visar på en övergång till intensivare gödsling under äldre järnålder. I koproliterna hittades pollen som kommit från björk, hassel, al, gräs samt en hel pollensäck av björk med pollen i. Författarens tolkning är att djuren troligen utfodrades med torkade knippen med lövfoder på vintern, och betade utomhus på sommaren. I hus 2 och 10 visar informationen på ett etablerat gödselbruk, eftersom andelen ogräs är hög. Under denna period började man också att odla havre, och den höga andelen gräs kan tyda på mer intensiv användning av ängsmarker (Viklund 2001: 197-207).

3.2.3 Brogård

Carlies och Perssons pollenanalys från Käringsjön (se figur 9) visar att ängsväxten svartkämpar minskade under romersk järnålder, medan arter av gräs och örter ökade (Carlie 2003: 20; Persson 2003). Björkmans och Perssons analys visar en kraftigt minskad träkolsfrekvens. Det indikerar att eld inte användes i samma omfattning som tidigare för att förbättra betet, och det kan förklara varför frekvensen av ljunngick ner (Björkman och Persson 2005: 14). Den naturliga trädvegetationen visar på en förändring eftersom boken finns med för första gången. Björken dominerade i området under denna period och dessutom märks tall, al och ek (Carlie 2003: 20; Persson 2003). Dessa trädslag framträder som vanligast i analysen av Björkman och Persson, och bland buskarna var hassel och sälg vanligast. Redan omkring Kristi födelse nådde bokskogen en maximal utbredning i området. Av andra trädslag som tidigare varit vanliga fanns endast eken kvar i större omfattning, och även hassel hade blivit ovanlig (Björkman och Persson 2005: 14f). Efterhand reducerades bokskogen som en konsekvens av röjningar för att skapa åkermark. Mot slutet av folkvandringstid fanns troligen endast spillror av skog kvar i området. En förhöjd frekvens av pollen från gran och tall kan avspegla ett ökat inflöde av långflyktspollen. Vegetationen var till största delen mycket öppen och dessa pollen sprids lätt över stora avstånd. Frekvensen av gran är ändå låg och bevisar inte förekomst, men det är möjligt att enstaka träd fanns i området (Björkman och Persson 2005: 14f).

Vid Nydala (se figur 4) odlades korn, havre, råg, två eller tre sorters vete samt möjligen hirs. Oljedådra odlades troligen för att den har oljerika frön och oljan kan användas till matlagning. Lin kan ha använts både för oljans skull samt för att spinna garn, och även nässla kan ha använts för textilframställning. Korn, havre och möjligen vete såddes på våren medan

rågen troligen såddes på hösten (Viklund 1986). Ogräsen i materialet visar att man odlade på sandiga och kalkfattiga jordar. De flesta av arterna växer i gödslade odlingar sådda på våren, t ex svinmålla, åkerspergel, pilört och åkerkål. Råglosta/luddlosta växer i höstsäd och oftast i råg. Ogräset sträv kavelhirs är inte inhemskt och kan därför ha kommit till Nydala med införd säd (Viklund 1986). Det kom antagligen in med utsäde, möjligen hirs som gjorde ett gästspel i Sverige under bronsåldern. Man vet inte varifrån det kom men kontinenten är en möjlighet, och sedan blev det kvar främst i Halland där växtbetingelserna var goda. Men Viklund påpekar att det inte är en säker bestämning av sträv kavelhirs (muntlig uppgift Karin Viklund). Ängsväxter och våtmarksväxter fanns representerade i materialet. Frön från havsstrandsväxter som plattsäv och havssälting visar att havsstränder kan ha använts för slätter eller bete (Viklund 1986).

3.2.4 En jämförelse av områdenas vegetation och nyttjande av omlandet

Utifrån pollenanalyserna kan vi se att det fanns skillnader mellan de tre områdena vad gäller vegetationen och nyttjande av omlandet under äldre järnålder. Det mest påtagliga är att bok etablerades tidigt i området kring Käringsjön norr om Brogård, och där nådde bokskogen en maximal utbredning redan omkring Kr f. Men efterhand reducerades bokskogen som en konsekvens av röjningar för att skapa åkermark. Under romersk järnålder var vegetationen till största delen mycket öppen och arter av gräs samt örter ökade. Landskapet vid Skrea 195 var ett halvöppet beteslandskap med al- och björkskog. Omkring Kr f höggs björk, alm samt lind ut och samtidigt skedde en omfattande uppodling. Gräsmarkerna utökades påtagligt medan växter som örter och ljung ökade. I trakterna av Uddared öster om Trulstorp 1:92 var landskapet skogklätt, och det var det även vid Hallandsås söder om bosättningen. Öster om Trulstorp 1:92 fanns möjligen en lokal påverkan som sannolikt var skogsbete. Söder om Trulstorp 1:92 kan vi se att skogen var öppen och att betestrycket ökade. Här minskade lind kraftigt och det kan bero på röjningar för att förbättra betet eller anlägga åkermark.

Även i slutet av äldre järnålder och under yngre järnålder var området kring Käringsjön mest påverkat av människor, och här fanns troligen endast spillror av skog kvar mot slutet av folkvandringstid. Vid Skrea 195 nästan halverades mängden alar under perioden 300-600 e Kr och samtidigt ökade mängden örter som trivs i kärrmark. Det kan möjligen bero på att alen fick lämna plats för slätterängar i kärren. Boken framträdde tydligt vid övergången äldre-yngre romersk järnålder. Omgivningen kring bosättningen var öppen och omväxlande med buskar, gläntor och dungar. Under den här perioden var det större skillnad mellan områdena

öster och söder om Trulstorp 1:92. Området kring Uddared var ännu skogklätt och det är möjligt att ängsmarksväxterna visar på ett svagt betestryck. Söder om bosättningen var landskapet varierat med skogsdungar dominerade av bok, betade ängsmarker och åkrar. Bokens etablering omkring 400-500 e Kr kan ha varit en effekt av det ökade betestrycket och röjningarna under äldre järnålder.

Vad gäller odling visar Skrea 195 och Nydala på en varierad odling medan materialet från Trulstorp 1:92 och Brogård är betydligt magrare. Vid Brogård beror det troligen på bevaringsförhållandena, men vid Trulstorp 1:92 kan det bero på att man inte samlade in jordprover från den västra delen av hus I. Korn odlades vid alla fyra platserna medan lämningar av vete förekom vid Skrea 195, Brogård och Nydala. Vid Skrea 195 och Nydala kan vi se råg, havre samt lin, och vid Nydala odlades möjligen också hirs. Vid Skrea 195 etablerades gödsling under förromersk järnålder och detta fortsatte under romersk järnålder och folkvandringstid. Det åkerrelaterade ogräset visar på att åkrarna förlades till fuktig och kväverik mark. Vid Nydala visar ogräsen att man odlade på sandiga och kalkfattiga jordar. Ogräset sträv kavelhirs är inte inhemskt och kan ha kommit till Nydala med införd säd. Vid Skrea 195 visar resultaten att stallning förekom under järnåldern, och dessutom i separata hus. Man kan tänka sig en förändring av djurhållningen där nötdjuret blev dominerande. Under folkvandringstid kan den höga andelen gräs tyda på mer intensiv användning av ängsmarker. Det fanns lämningar av ängsväxter vid alla tre platserna och vid Nydala fanns även lämningar av havsstrandsväxter. Dessa strandväxter visar att havsstränder kan ha använts för slåtter eller bete.

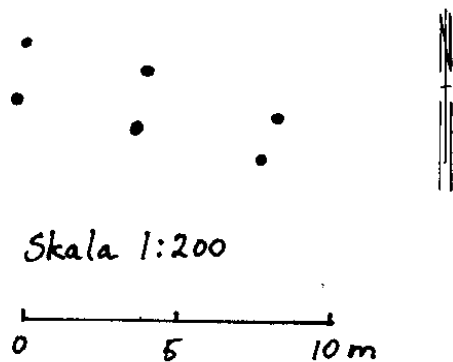
3.3 Husens och härdarnas rumsliga organisation

Här ska jag undersöka hur husens och härdarnas rumsliga organisation såg ut för att sedan kunna diskutera om denna aspekt såg olika ut på de tre platserna.

3.3.1 Trulstorp 1:92

Hus I utgjordes av ett treskeppigt långhus med konvexa långväggar som dateras till 80-240 e Kr. Det var beläget i östvästlig riktning i den västra utkanten av undersökningsområdet (se figur 11). Den västra delen av husets södra långsida och den västra gaveln utgjordes av en ränna, och på långsidan fanns även väggstolphål innanför rännan. Wranning anser att rännan kan ha tillkommit genom takdropp. Den västra gaveln var rundad medan det inte gick att urskilja någon väggkonstruktion på den östra gaveln (Wranning 1995a: 11ff) (se figur 2).

HUS II

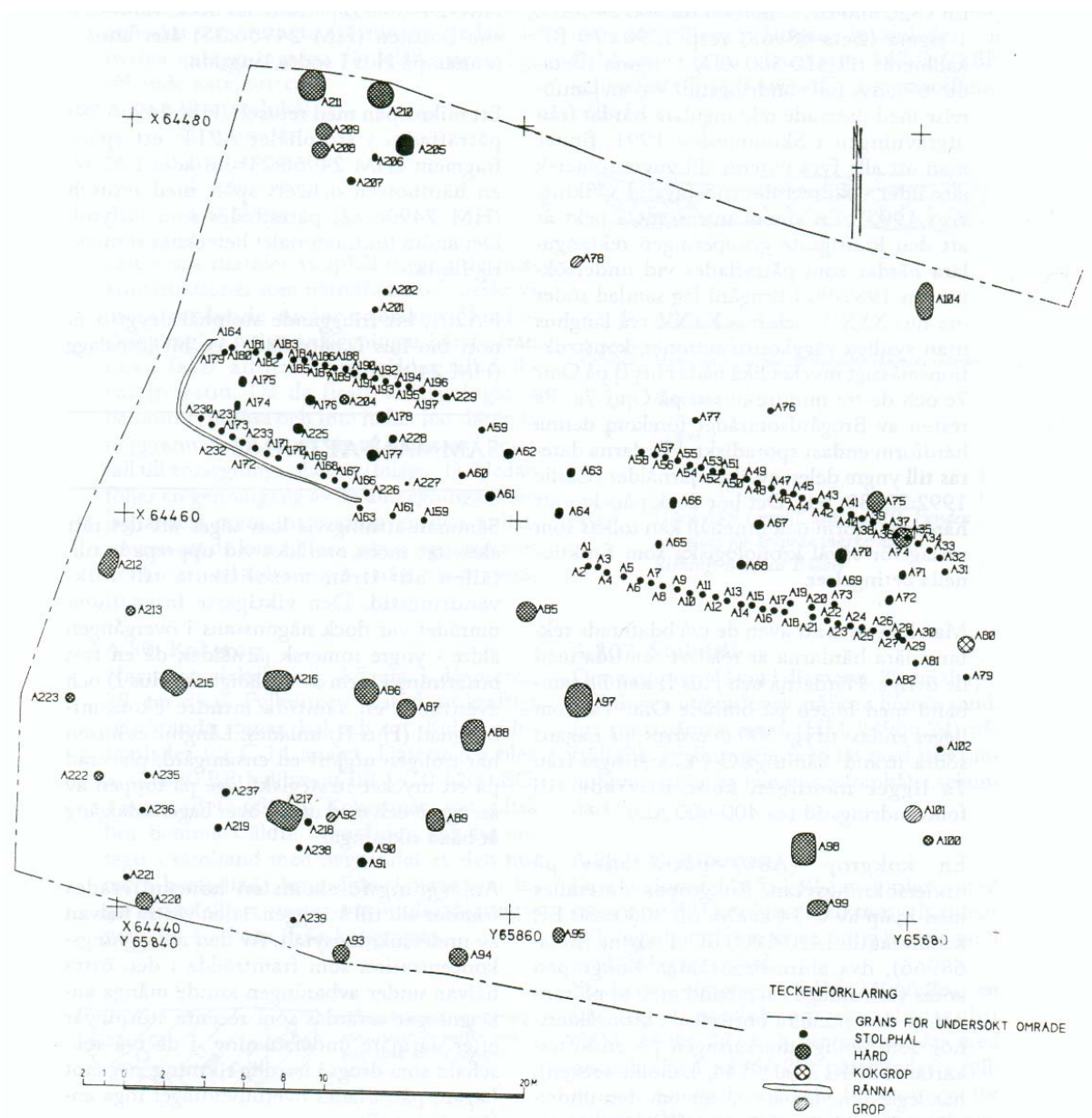

Figur 22. Hus II i plan (Wranning 1995a: 15).

västra halva (3). Väggestolphålet A189 låg mitt i den ingången men ändå inte rätt i vägglinjen. Därför är det möjligt att A189 inte tillhörde huset och det indikerar att ingången kanske användes en tid för att sedan stängas (Wranning 1995a: 12) (se figur 2).

P g a ett missförstånd i fält samlades inga jordprover in från husets västra del för analys av växmaterial. Wranning menar att det därför inte går att säga något om rumsindelningen (Wranning 1995a: 13). Viklund anser att det inte är uteslutet att staldelen fanns i huset östra del, och det baserar hon på den höga andelen ängsväxter (Viklund 1995). I husets västra halva påträffades fynd i sex av åtta takbärande stolphål. Men i den östra halvan återfanns fynd endast i två av tio. Detta kan tolkas som att bostaden fanns i den västra delen av huset (Wranning 1995a: 15). Hus II påträffades 15 meter söder om hus I och det utgjordes av sex stolphål som låg parvis i östvästlig riktning (figur 22). Husets takbärande konstruktion visade en längd av åtta meter och en bredd av två meter. Anläggningarna kan ha utgjort ett litet treskeppigt hus, men det går inte att säga något om dess ursprungliga storlek. Hus II är inte daterat men husen kan vara samtida, och hus II kanske fungerade som förrådshus (Wranning 1995a: 15). Vid utgrävningen påträffades 41 härdar och de flesta var belägna mellan hus I och hus II. Fyra av dessa var rektangulära och låg samlade inom undersökningsområdets sydvästra del (figur 23). Två av dem dateras till 400-540 e Kr respektive 410-560 e Kr och de andra två härdarna är inte daterade, men Wranning antar att alla fyra härdarna är samtida (Wranning 1995a: 7ff).

Efter det tredje takbärande stolpparet från väster upphörde väggstolphålen på båda långsidorna. Där skars huset av en svag markhöjning i alven och väggstolphålen framträdde igen 10-12 meter längre österut. Markhöjningen har troligen gjort att marken lättare har skadats vid plöjning. Rakt över det femte takbärande stolpparet från väster hade en recent nedgrävning skadat stolphålen och utplånat väggstolphålen (Wranning 1995a: 11f) (se figur 2). Det fanns en tydlig ingång på den södra långsidans östra halva (1), och en trolig ingång mer centrerat (2). Det är sannolikt att det fanns en ingång på den norra långsidans

Figur 23. Del av undersökningsområdet som visar härdarnas rumsliga organisation (Wranning 1995a: 7).

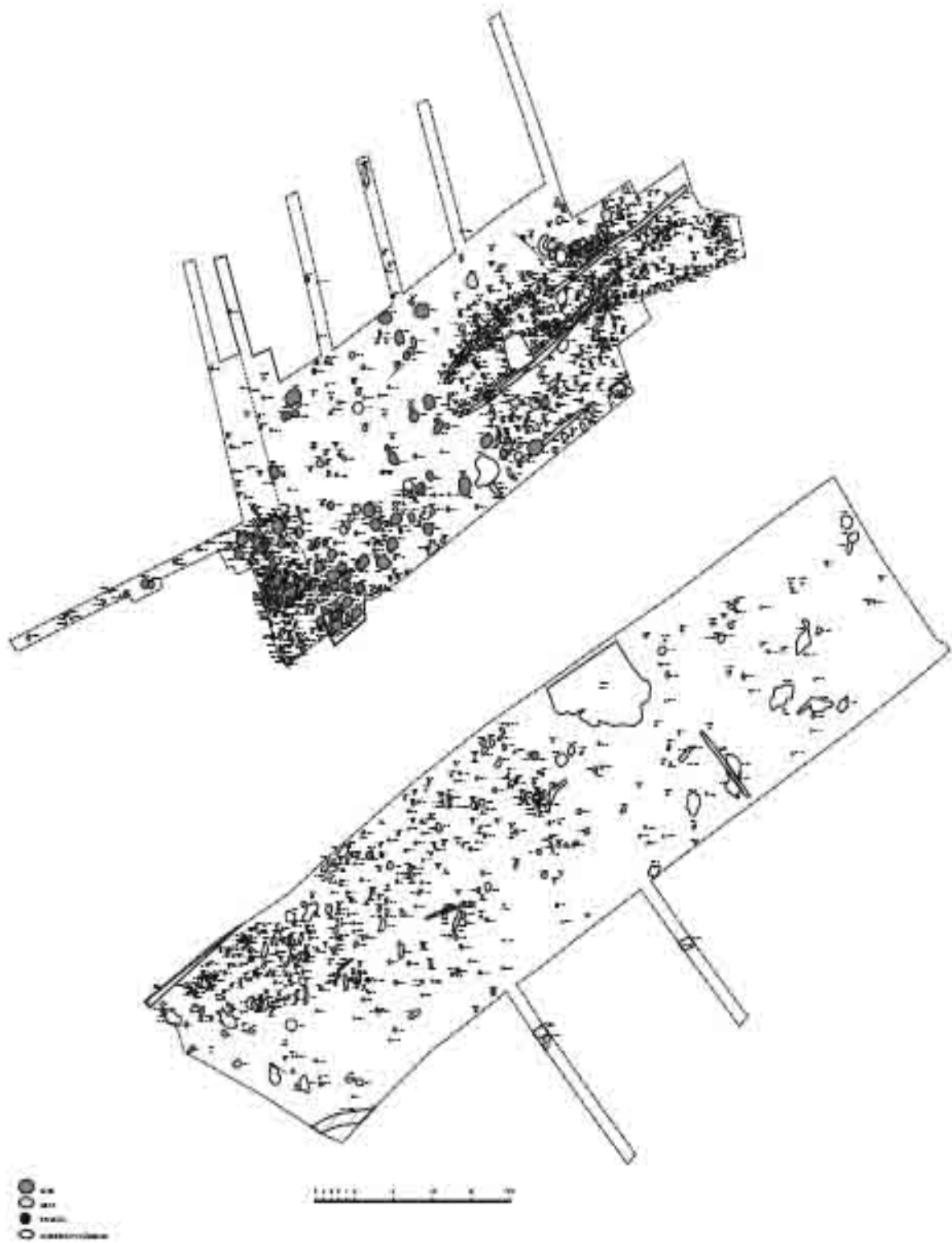
3.3.2 Skrea 195

De kompletterande undersökningarna vid Skrea 195 visar att de intensivt utnyttjade partierna ligger på upphöjningen (Wranning 2001b, 1999, 2000). Om man lägger till de extensivt utnyttjade områdena var hela ytan för gårdens verksamhet 15000-16000 kvadratmeter (Wranning 2004: 161f). Hus 4 var beläget på yta A och det representerar den äldsta dokumenterade bebyggelsefasen inom undersökningsområdet. Det var ett tvåskeppigt långhus med svagt konvexa långsidor, och den västra gaveln var rundad/svagt spetsig medan den östra var rak (Wranning 2001a: 56ff) (se figur 5). Hustypen kallas mesulakonstruktion och var

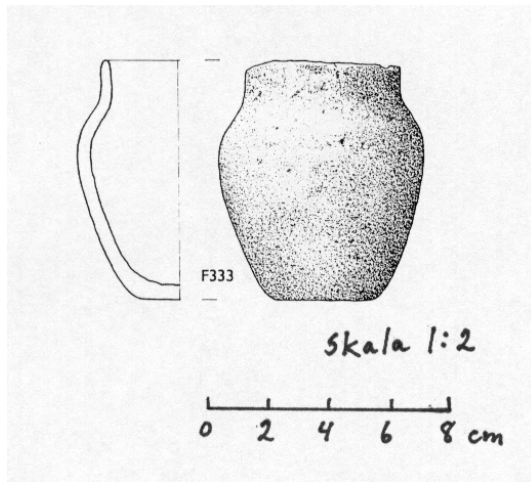
vanlig i stora delar av Skandinavien under senneolitikum, samt i viss mån under äldre bronsålder (Nielsen 1996: 154). Men C14-dateringen visar på 1030-930 f Kr, vilket motsvarar bronsålderns period IV (Wranning 2001a: 56ff). I södra Halland förekom hus med mesulakonstruktion både under neolitikum och under äldre järnålder (Westergaard 1995: 4ff; Westergaard 1993; Fors och Viking 1995).

Vid undersökningen 1996 påträffades 57 härdar på yta B och flera av dessa var koncentrerade till det sydvästra hörnet. De anlades vid övergången förromersk järnålder-äldre romersk järnålder. Härdarna hör troligen till den andra bebyggelsefasen och dateras 380 f Kr-120 e Kr (Wranning 2001a: 41f, 69f). En markkemisk analys antyder att bebyggelse som kan knytas till härdarna sannolikt låg under nuvarande väg 150 (Linderholm 2001). Vid undersökningen 1998 avgränsades koncentrationen av härdar på yta B, och ytterligare 19 härdar påträffades. Ytterst få härdar överlagrade varandra och de verkade därför vara mer eller mindre samtida (Wranning 2001b: 78f) (figur 24). Det fanns inga härdar med fynd som kunde härledas till de yngre faserna men man eldade naturligtvis även under dessa bosättningsfaser (muntlig uppgift Per Wranning). C14-dateringar från undersökningsytan samt pollenanalysen visar att platsen brukades intensivt under förromersk järnålder och tidig romersk järnålder (Wranning 2001a; Engemark 2001b). Det finns inga arkeologiska belägg för att det fanns en kontinuitet fram till 300-talet e Kr, då det etablerades en gård på platsen. Enligt C14-dateringar och typologi inföll denna tredje fas troligen i mitten av 300-talet e Kr. Men de naturvetenskapliga analyserna visar att denna gård kan vara en direkt efterföljare till äldre bebyggelsefaser (Wranning 2004: 164; Wranning 2001a: 70).

Den tredje dokumenterade bebyggelsefasen inföll 330-420 e Kr, och utgjordes av ett långhus på yta B benämnt hus 5. Dessutom kan fyra mindre hus benämnda 7, 8, 9, och 11 knytas till långhuset (Wranning 2001a: 70) (se figur 13). Utanför respektive långsida löpte en ränna och det var troligen öppna rännor som inte ingick i husets egentliga konstruktion. Det treskeppiga långhuset hade konvexa långväggar med en rundad gavel i väst och en tvär gavel i öst. Huset var orienterat i nordostlig-sydvästlig riktning, medan ingången var placerad öster om centrum på den södra långsidan (Wranning 2001a: 59ff). I ett stolphål till en takbärande stolpe i husets centrala del påträffades ett intakt miniatyrkärl. Det är ett finmagrat och glättat kärl som kan anses vara ett praktexempel på husoffer (figur 25). De övriga fynden, konstruktionen och makrofossilanalysen ger inte någon tydlig bild av husets västra del (Wranning 2001a: 59ff; Viklund 2001: 198).

Figur 24. Planritning som visar härdarnas rumsliga organisation. Härdarna visas i en grå ton. Planritning Monica Bülow Björk.

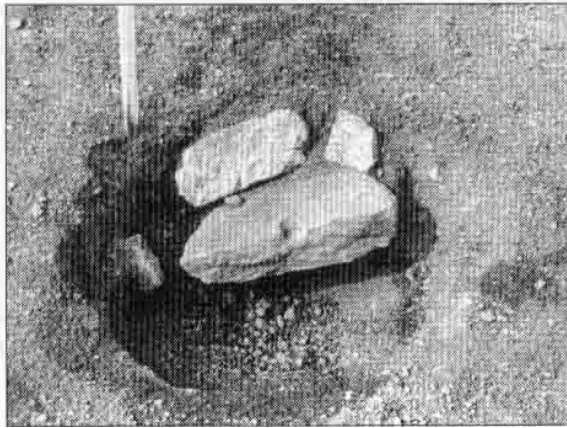

Figur 25. Teckning som visar miniaturkärl.
Teckning Staffan Hyll (Wranning 2001a: 43).

Enligt det arkeobotaniska materialet är det sannolikt att kulturväxter och djurfoder förvarades i den östra delen. Men Viklund påpekar att risken är stor för sammanblandning av växtmaterial eftersom hus 1 överlagrar hus 5 (Wranning 2001a: 61ff; Viklund 2001: 198). Fosfatvärdet visar att stallet kan ha funnits i den östra delen av hus 5, men även Linderholm framhåller att analysen är svårtolkad (Linderholm 2001: 209f). De fyra mindre husen, benämnda 7, 8, 9 och 11, tolkas som ekonomibyggnader (Wranning 2001a). Viklund tolkar hus 7 som stall/fähus, medan Wranning anser att funktionen har skiftat över tid. Hans tolkning är att huset först användes som sädesmagasin för att sedan bli ett fähus (Viklund 2001: 199; Wranning 2004: 164f). Tolkningarna styrks av miljöarkeologiska undersökningar som visar på hög halt av organiskt material (Linderholm 2001).

Tolkningarna är de samma för hus 8 (Viklund 2001: 199; Wranning 2001a: 65f), och halterna av fosfat samt organiskt material var höga (Linderholm 2001). Det nordöstra stolphålet överlagrades av en härd, men inget kol samlades från dess fyllning för datering (Wranning 2001a: 65ff). Viklund vill också tolka hus 9 som stall/fähus, men Wranning anser att växtmaterialet är alltför litet för en närmare tolkning (Viklund 2001: 199; Wranning 2004: 166). De miljöarkeologiska resultaten visar på hög halt av organiskt material (Linderholm 2001). Sannolikt var hus 11 en ren foderlada, främst med foder från hårdvallsängar (Wranning 2004: 166).

Den fjärde fasen inföll under den senare delen av perioden 330-420 e Kr. Då försvann hus 11 och långhuset fick en ca 10 meter lång tillbyggnad benämnd hus 6 (Wranning 2001a: 61f) (se figur 14). Enligt Viklund är det möjligt att hus 6 var ett separat hus från förromersk järnålder, och det baserar hon på korn och flera härdar från denna period. Författarens tolkning är att det sannolikt var en bostads/sädesförrådsdel (Viklund 2001: 198). Wranning anser att det sannolikt var en tillbyggnad som användes som sädesmagasin. Tillbyggnaden ersatte hus 7, 8 och kanske 9 som sädesmagasin, och författaren menar att hus 7 och 8 då blev utrymmen för getter och nötboskap (Wranning 2004: 166f). De miljöarkeologiska undersökningarna visar

Figur 26. Kluven underliggare till vridkvarn in situ i ett stolphål till en takbärande stolpe i hus 1. Den nuvarande diametern är 42 x 26 cm, medan ursprungsdiametern uppskattas till ca 42 x 53 cm. Den är 9 cm tjock och är av rödaktig bergart. Foto Per Wranning (Wranning 2001a: 48).

tydligt att hus 6 hade betydligt lägre fosfathalt än hus 5 (Linderholm 2001). Det finns indikationer på att hus 5, 6, 7, 8 och 9 brann under den fjärde fasen eftersom bränt material var koncentrerat till anläggningarna i dessa hus. Det brända materialet bestod av flera sotfärgade stolphålsfyllningar, kolfragment och bränd lera (Linderholm 2001). En brand kan vara orsaken till att hus 1 och hus 10 ersatte alla gamla hus under den femte fasen. Hus 5, 6 och 7 försvann med säkerhet och troligen även hus 9, som annars skulle stått framför ingången till hus 1 (Wranning 2004: 168).

I sin form och storlek var hus 1 snarlikt hus 5/6, men husets riktning vreds 15° i förhållande till det gamla mot ostnordost-västsydväst. Huset hade två ingångar, en som hade samma läge som i hus 5/6, och en ingång i den östra delen (Wranning 2001a: 49ff; Wranning 2004: 168) (se figur 15). En härd i husets östra halva daterades till 530-600 e Kr, men det är troligt att härdan anlades efter att hus 1 hade försvunnit. Därför kan man anta att denna femte fas tog slut senast under sen folkvandringstid (Wranning 2001a: 49ff). I ett stolphål till en takbärande stolpe i den västra halvan av hus 1 påträffades en underliggare till en vridkvarn. Enligt Wranning finns det inga andra redovisade exempel i Norden där offer förekommit två gånger inom samma gårds historia (Wranning 2001a: 49; Wranning 2004: 168) (figur 26). Förändringen av husets riktning är ovanlig men inte unik, och ett exempel på detta är Orred i Fjärås socken i norra Halland. Där lades en ny byggnad i östvästlig riktning rakt över föregångaren som varit placerad i nordnordostlig-sydsydvästlig riktning. Dessa byggnader dateras till förromersk-äldre romersk järnålder (Ängeby 1996: 73ff; Ängeby 1999: 9ff).

Som nämns ovan är risken stor för sammanblandning av växtmaterial där hus 1 överlagrar hus 5. Viklund konstaterar också att det är svårt att säga något om rumsindelningen i hus 1 (Viklund 2001: 198). De miljöarkeologiska resultaten visar att fosfathalten var densamma i husets östra hälft som i den västra (Linderholm 2001: 209f). Wranning anser att de takbärande stolparnas placering och fyndspridningen indikerar att bostaden fanns i den västra delen (Wranning 2001a: 49ff). Trots Viklunds försiktighet menar Wranning att mest fodermaterial

fanns i husets östra hälft. Detta tillsammans med fosfatvärdet indikerar att djurfodret förvarades i den östra delen, och att djuren fanns någon annanstans. Det är också möjligt att djuren stallades längst österut i huset, eftersom det fanns svaga tecken på båsindelning öster om den östra ingången. I hus 10, som tolkats som ekonomibyggnad, förvarades både kulturväxter och djurfoder (Wranning 2001a: 67f; Viklund 2001: 199) (se figur 15).

Under den sjätte bebyggelsefasen upphörde gårdsläget från den föregående fasen och därmed försvann hus 1 och 10. Två nya gårdsenheter uppträdde i boplatsens nordöstra respektive sydvästra ytterområde (Wranning 2004: 171) (se figur 16). Det finns endast en förundersökning av hus 13 som var beläget i nordost på yta B, och det har därför inte undersökts och analyserats närmare. Men vissa iakttagelser har gjorts vad gäller husets storlek och konstruktion. Huset var ungefär lika långt som det ursprungliga hus 5, och det var placerat i östvästlig riktning. Endast den norra långsidan och gavlarna påträffades och det noterades ingen ingång på den norra långsidan. Långhuset var åtta meter brett med konvex långsida och raka gavlar. Wranning anser att husets bredd indikerar att det kan vara yngre än hus 5 och hus 1 (Wranning 1999).

Hus 2 var ett treskeppigt långhus som dateras till 465-590 e Kr, och det var beläget i sydväst på yta A. Huset var orienterat mot ostnordost-västsydväst och hade konvexa långväggar. En ränna påträffades vid huset norra långsida, men det går inte att säga om den utgjorde husets yttervägg eller om den löpte utanför husväggen. Men det slogs fast att den löpte utmed hela långsidan, och det påträffades inga anläggningar som antydde en inre vägglinje. Tre anläggningar som antas ha ingått i husets södra vägglinje kan också vara fragment av en ränna (Wranning 2001a: 52ff). Viklund ger ingen tolkning av aktiviteterna i huset, men den arkeobotaniska analysen visar på en stor variation och spridning av växtgrupper (Viklund 2001: 198). Den miljöarkeologiska analysen visar att hus 2 inte användes som bostad eller stall (Linderholm 2001: 209). Wranning menar att dessa analyser och den inre stolpsättningen stärker hans tolkning att hus 2 sannolikt var en kombinerad tröskloge och lada (Wranning 2004: 172f). Tidigare har det funnits belägg för endast en separat tröskloge i Halland, och den var belägen i Trönninge socken söder om Halmstad. Den dateras till äldre järnålder och Lennart Carlies tolkning är att trösklogen var en avdelning i ett långhus med flera funktioner (Carlie 1995). Hus 3 och 12 kan förmodligen knytas till hus 2, och de tolkas som ekonomibyggnader (Wranning 2004: 171). Den markkemiska analysen visar att hus 3 inte användes för djurhållning, och hus 12 är inte undersökt eftersom det upptäcktes i slutet av

rapportskrivningen (Wranning 2001a: 54ff, 68f). Vid undersökningen 1996 påträffades tre härdar på yta A (Wranning 2001a: 42). Det finns inga belägg för att hus 2 och 13 var samtida, men det finns några likheter mellan dem. Båda husen var åtta meter breda (Wranning 2001a: 52; Wranning 1999) vilket kan ses hos halländska vendeltida byggnader (Lundqvist 1996: 13ff; Viking och Fors 1995: 23; Carlie 1992b: 31f). Dessutom var båda husen placerade precis intill gränsen där höjden övergår i låglänt fuktig mark (Wranning 2004: 171).

3.3.3 Brogård

Vid Brogård var bebyggelsen indelad i tre mindre grupperingar samt en större central koncentration. Carlie tolkar detta som tre ensamliggande gårdar samt hus som var knutna till en större enhet. Jag har valt att analysera delområde II med hus XXXII och hus XXXIII som är beläget 300 meter nordost om den centrala koncentrationen (Carlie 1992a: 15) (se figur 18a och 18b). Hus XXXII var ett 31,4 meter långt treskeppigt långhus (Carlie 1992a: 47) som dateras till 45-385 e Kr (muntlig uppgift Per Wranning). Det var orienterat i östvästlig riktning, med svagt konvexa långsidor och raka gavlar. Huset hade tre ingångar, en utmed den norra långsidan och två utmed den södra (Carlie 1992a: 47). Den norra ingången var placerad 12,2 meter från husets västra gavel. De södra ingångarna var placerade 4,4 meter respektive 13 meter från den västra gaveln (Carlie 1992a, tabell 2).

Hus XXXIII var ett 25 meter långt treskeppigt långhus (Carlie 1992a: 48) som dateras till 100-360 e Kr (muntlig uppgift Per Wranning). Det var orienterat i östvästlig riktning, med konvexa långsidor och raka gavlar. Det hade två ingångar, en utmed den norra långsidan och en utmed den södra (Carlie 1992a: 48). Den norra ingången var placerad 15,2 meter från husets västra gavel. Den södra ingången var placerad 15,4 meter från den västra gaveln (Carlie 1992a, tabell 2). De båda långhusen var placerade parallellt intill varandra och avståndet mellan de parallellt liggande vägglinjerna var som minst 0,8 meter (Carlie 1992b: 43f). Fosfatanalysen av hus XXXII och hus XXXIII visar på ett högre fosfatvärde i båda husens östra delar (Carlie 1992a, bilaga 1). Enligt Carlie var djuren normalt stallade i de östra delarna (Carlie 1992a: 28f). Det förekom en hög frekvens av härdar i anslutning till de båda långhusen. Carlie tolkar detta som att man bedrev aktiviteter som krävde öppen eld vid hus XXXII och hus XXXIII (Carlie 1992a: 22). De flesta härdarna var belägna söder och öster om hus XXXII (figur 27). Carlie anser att det är anmärkningsvärt att härdarna låg så nära husen p g a eldfaran. Härdarna kan delas in i två kategorier utifrån innehållet. I kategori A innehöll bottenpartiet ett eller flera lager skörbränd sten, och kategori B saknade skörbränd sten i

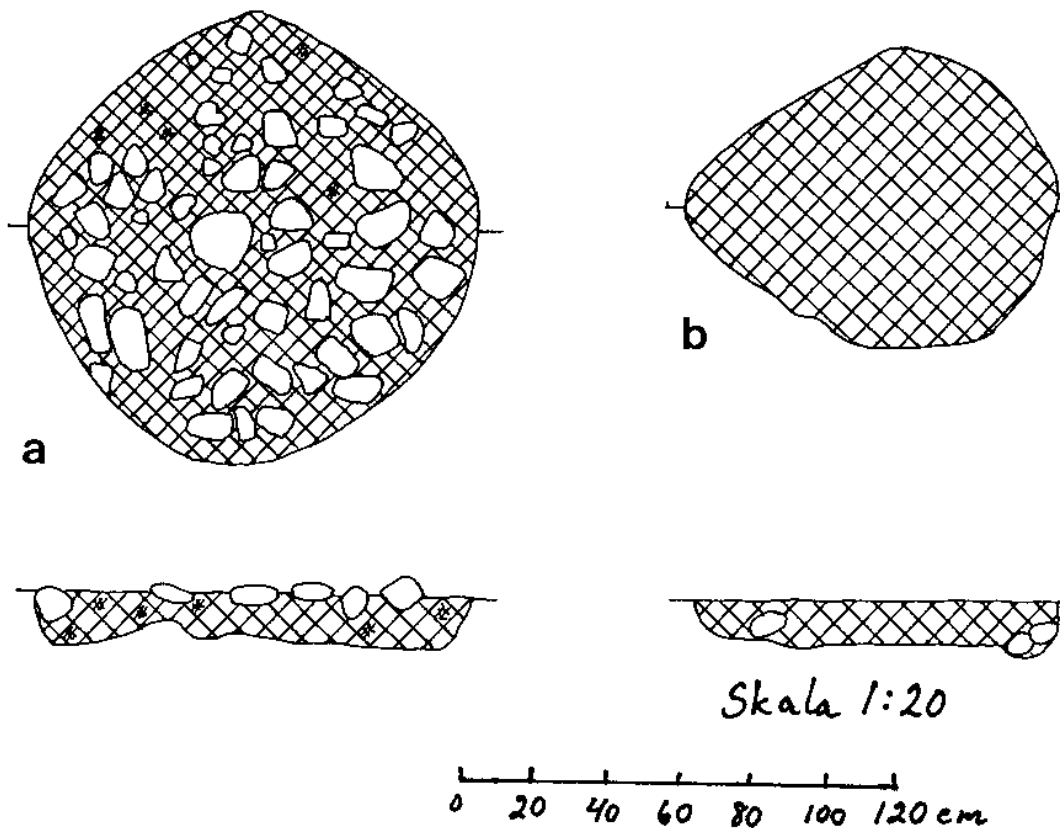

Figur 27. Planritning över delområde II med härdarnas rumsliga organisation (Carlie 1992a, bilaga 2).

fyllningen (figur 28). I delområde II påträffades 15 härdar av A-typ och 11 härdar av B-typ (Carlie 1992b: 62ff).

3.3.4 En jämförelse av husens och härdarnas rumsliga organisation

Vi kan se likheter och skillnader i konstruktioner såväl inom som mellan de tre platserna. Alla långhus som analyseras i uppsatsen är treskeppiga och har konvexa långväggar. Hos hus 13 vid Skrea 195 har man endast kunnat notera den norra långväggen som var konvex. Här utmärker sig hus XXXII vid Brogård och hus I vid Trulstorp 1:92 eftersom långväggarna var endast svagt konvexa, nästan raka. Strax intill hus I vid Trulstorp 1:92, samt hus 2 och hus 5 vid Skrea 195 förekom rännor. Vad gäller hus 2 vid Skrea 195 går det inte att fastställa om rännorna ingick i konstruktionen eller inte. I de andra två fallen är det troligt att de inte ingick i konstruktionen. Hos hus I vid Trulstorp 1:92, samt hus 1 och hus 5 vid Skrea 195 kan vi se rundade västgavlar och tvära östgavlar. Men tillbyggnaden av hus 5, som benämns hus 6, vid

Figur 28. De två olika härddtyperna, a= typ A och b= typ B (Carlie 1992b: 63).

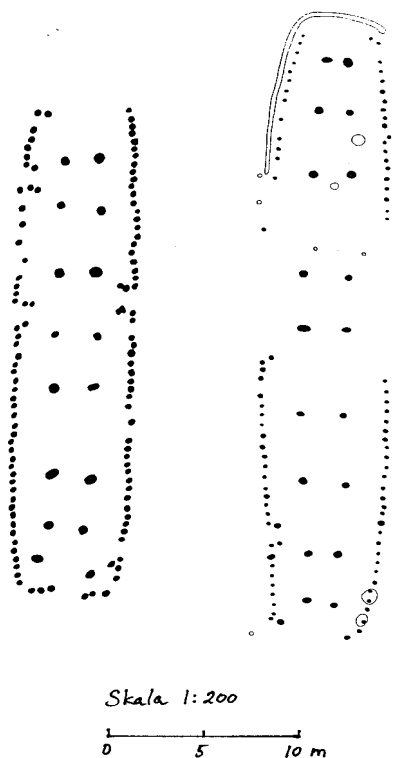
Skrea 195 fick en rundad östgavel. Hos husen som analyseras vid Brogård och hos hus 13 vid Skrea 195 var både de östra och västra gavlarna tvära.

Vid Trulstorp 1:92 fanns en tydlig ingång samt en sannolik ingång på den södra långsidan. I hus 1 vid Skrea 195 och hus XXXII vid Brogård noterades två tydliga ingångar på den södra långsidan. I dessa fall fanns en ingång centralt och en ingång på den södra långsidans östra halva. I tre andra hus förekom endast en ingång på den södra långsidan. I hus 5 vid Skrea 195 var den placerad i den östra halvan, medan den var centralt placerad i hus 5/6 vid Skrea 195 och i hus XXXIII vid Brogård. I hus 13 vid Skrea 195 kunde man endast konstatera att det inte fanns någon ingång på den norra långsidan. I de fall det förekom en ingång på den norra långsidan så fanns det endast en. Vid Trulstorp 1:92 var den placerad i husets västra halva, medan de var centralt placerade i de analyserade husen vid Brogård.

I järnålderns långhus i Halland var det vanligt att en sektion mellan två takbärande stolppar drogs ut i den västra delen (se t ex Lundqvist 1989; Fors, Viking och Wranning 1995). I flera av husen vid Brogård, bl a hus XXXII, var avståndet mellan två takbärande stolppar större i den västra delen än i övriga delar (Carlie 1992b). Denna konstruktionsdetalj kan man se vid järnåldersbosättningar i Danmark och där fanns eldstaden i den västra delen (Egeberg-Hansen 1989: 176). Konstruktionsdetaljen kan man också se i hus I vid Trulstorp 1:92 mellan det tredje och fjärde takbärande stolpparet (figur 29). Det fanns ingen härd i hus I vid Trulstorp 1:92, men kol och sot återfanns i tre av de berörda stolphålen. Det är möjligt att härden inte var nedgrävd utan var byggd på eller ovanför husets golvyta och därför inte lämnat några spår (Wranning 1995a: 13ff).

Hus I vid Trulstorp 1:92, hus 13 vid Skrea 195, samt de analyserade husen vid Brogård var placerade i östvästlig riktning. Vid Brogård byggdes hus XXXIII parallellt med det äldre långhuset. Jämförelser mellan bosättningar med bebyggelsekontinuitet visar att det var vanligt att bygga ett nytt hus medan det gamla var i bruk. Det gamla huset monterades ner först när det nya var klart. Det var troligen det mest praktiska för invånarna och det kan förklara varför olika bebyggelsefaser inom bosättningar ofta ligger mycket nära varandra (Ramqvist 1983: 21, 185ff; Carlie 1992b: 54ff; Streiffert 2001: 24ff). Hus 5/6 vid Skrea var orienterat i nordostlig-sydvästlig riktning, medan hus 1 och hus 2 vid Skrea 195 var riktade mot ostnordost-västsydväst. Enligt Wranning var nybyggnationen av hus 1 vid Skrea 195 sannolikt en konsekvens av en eldsvåda. Författaren anser att uppförandet av hus 1 rakt över den gamla grunden troligen berodde på att man redan hade en fungerande gårdsplan. Man hade relativt begränsade ytor och marken runt omkring användes för olika ändamål (Wranning 2004: 168f). Wranning menar att placeringen av hus 2 och hus 13 i sydvästra respektive nordöstra utkanten kan bero på en ägosplittring. Kanske delades gården med hus 1 och hus 10 upp vid en arvsdelning, och arvingarna delade upp gårdsplanen och anlade nya gårdsheter (Wranning 2004: 171)

I både hus 5 och hus 1 vid Skrea 195 lades husoffer ned i ett stolphål till en takbärande stolpe i den västra sektionen. Wrannings tolkning av offret i hus 1 är att platsen behövde en ny välsignelse i samband med att man flyttade in. Det förra offret hade inte bringat välgång och därför valde man att utföra nya offerhandlingar. Wranning anser att det inte går att förklara den förändrade riktningen av huset (Wranning 2004: 168f). Jag tror att förändringen av husets riktning kan höra samman med offernedläggelsen. Kanske var det så att förändringen av

Figur 29. Hus XXXII vid Brogård till vänster och hus I vid Trulstorp 1:92 i plan (Wranning 1995a: 14).

husets riktning var en symbol för att man började om på nytt. Möjligen ansåg man också att en ändring av riktningen behövdes eftersom det förra offret inte hade bringat lycka.

I de analyserade långhusen utom hus 2 vid Skrea 195 är det sannolikt att den östra delen användes till andra funktioner än bostad. Men det varierar något mellan platser och över tid hur man utnyttjade utrymmet. Vid Trulstorp 1:92 är det inte uteslutet att den östra delen användes som stall, och denna tolkning ser vi även i de analyserade husen vid Brogård. Vid Trulstorp 1:92 kan hus II ha använts som ekonomibyggnad och kanske

förvarades kulturväxter och djurfoder där. Vid Skrea 195 ser vi en förändring över tid i utnyttjandet av husens östra delar. Under den

tredje fasen är det sannolikt att kulturväxter och djurfoder förvarades i den östra delen av hus 5. Då användes hus 7, hus 8 och möjligen hus 9 som sädesmagasin medan hus 11 troligen var en foderlada. Tillbyggnaden under den fjärde fasen användes sannolikt som sädesmagasin. I samband med detta användes hus 7, hus 8 och möjligen hus 9 istället som fähus. Wrannings tolkning av detta är att åkerarealen expanderade eller att jordbruket effektiviserades, vilket i sin tur gav ökad avkastning (Wranning 2004: 167). Under den femte fasen skedde en ny förändring och det är möjligt att den östra delen av hus 1 användes både som stall och till förvaring av djurfoder. Man hade endast en ekonomibyggnad och förvarade återigen kulturväxter och djurfoder i den. Av de analyserade platserna är det endast Skrea 195 som uppvisar en byggnad som sannolikt var en kombinerad tröskloge och lada.

Vi kan se likheter och skillnader vad gäller härdarna såväl inom som mellan de tre platserna i fråga om placering, form, fyllning och datering. Vid Trulstorp 1:92 var ett fåtal härdar belägna norr om långhuset, men de flesta låg samlade i undersökningsområdets sydvästra del. Av de härdar som fanns söder om långhuset var fyra rektangulära och två av dessa dateras till folkvandringstid. Det är möjligt att övriga härdar på undersökningsområdet hör till hus I

(muntlig uppgift Per Wranning). Vid Skrea 195 var de flesta härdarna koncentrerade till det sydvästra hörnet på undersökningsområdet. Härdarna dateras till den andra fasen och hörde troligen till bebyggelse som var belägen under nuvarande väg 150. Det fanns inga härdar med fynd som kunde härledas till de yngre faserna, men en del av härdarna på undersökningsområdet hör naturligtvis till dessa faser (muntlig uppgift Per Wranning). Vid Brogård var de flesta härdarna belägna söder och öster om hus XXXII och de delas in i två kategorier utifrån fyllning. Området uppvisar en hög frekvens av härdar i förhållande till sin storlek och detta kan möjligen ha med aktiviteterna vid husen att göra. Två av härdarna har daterats och de härrör från yngre romersk järnålder (muntlig uppgift Per Wranning).

3.4 Bebyggelse i platsernas omgivning

Här ska jag belysa bebyggelse och gravlämningar i platsernas omgivning för att visa att de analyserade platserna inte var isolerade företeelser. Jag ska göra detta för att sedan kunna diskutera hur bebyggelsen kan ha sett ut inom de tre socknarna.

3.4.1 Trulstorp 1:8 och Ösarp

I den närmaste omgivningen kring Trulstorp 1:92 finns belägg för ytterligare två bosättningar som härrör från romersk järnålder och folkvandringstid. Den närmst belägna är Trulstorp 1:8 och undersökningsytorna ligger samlade på ett litet näs 7-7,5 meter över havet på Lagans södra strand (se figur 4). Där påträffades ett treskeppigt långhus som var 30 meter långt och 6 meter brett. Långhuset var orienterat i ostsydostlig-västnordvästlig riktning. Ca 50 meter nordost om långhuset var tre mindre treskeppiga hus belägna och de har tolkats som ekonomibyggnader. De var 10-15 meter långa och placerade utmed Lagan med östgavlarna några få meter från åbrinken. Ekonomibyggnaderna var orienterade i osthordostlig-västsydvästlig riktning. Härdarna dateras till folkvandringstid och med hjälp av typologi bestäms långhuset till samma period. Författarna anser att det är troligt att denna gårdsbebyggelse var samtida med hus II samt de rektangulära härdarna vid Trulstorp 1:92 (Fors, Viking och Wranning 1995).

Bosättningen i Ösarp härrör från vikingatid och tidig medeltid, och den är belägen på en sandig plåtå ca 700 meter nordost om Lagan (Viking och Fors 1995). Ca 200 meter nordväst om denna bosättning fanns lämningar av ett ensamt långhus (se figur 4). Det var ca 20 meter långt och treskeppigt men endast stolphålen efter de takbärande stolparna fanns kvar. Långhuset var orienterat i sydostlig-nordvästlig riktning. Med hjälp av typologi dateras långhuset till romersk järnålder (Wranning 1996). Inom Laholms landförsamling finns endast

ett fåtal gravlämningar som kan sägas härröra från järnåldern och de utgörs av två resta stenar. Undersökningar från västra Småland och norra Skåne visar att resta stenar kan dateras till både äldre och yngre järnålder (Burström 1991: 70; Carlie 1994: 85). Det finns även åtta stensättningar och undersökningar av halländska runda stensättningar visar att de ofta kan dateras till yngre bronsålder-äldre järnålder (Nilsson 1998).

3.4.2 Skrea 64:2 och Skrea 177

I den närmaste omgivningen kring Skrea 195 finns belägg för ytterligare två bosättningar som härrör från romersk järnålder och folkvandringstid. Den närmst belägna är Skrea 64:2 endast 500 meter ostsydost om Skrea 195 och omedelbart söder om kärrområdet (se figur 4). Här fanns lämningar av ett treskeppigt långhus som var minst 16 meter långt, men endast stolphålen efter de takbärande stolparna fanns kvar. Långhuset var orienterat i östvästlig riktning och dateras till 415-540 e Kr. Troligen ingick det i en gårdsbebyggelse med flera hus. Artelius anser också att det är sannolikt att bebyggelsen var en bland flera gårdar mellan Ätran och Skrea backe. Författaren jämför huset med ett hus i Mörup i Danmark vilket dateras till 400-talet e Kr (Artelius 1993). Wranning anser att huset var ungefär lika brett som hus 5 vid Skrea 195. Det finns även en likhet i jämförelsen mellan de takbärande stolparnas placering vid Skrea 64:2 och i hus 2 vid Skrea 195 (Wranning 2004: 176).

Skrea 177 var beläget ca tre kilometer sydost om Skrea 195 på den öppna Skreaslätten och bosättningen var omgiven av bergshöjder (se figur 4). Skrea 177 ligger på en liten höjdrygg som består av en isälvsavlagring. Bebyggelsen kan delas in i två perioder, förromersk och äldre romersk järnålder samt yngre romersk järnålder, folkvandringstid och äldre vendeltid. Långhusen vid Skrea 177 var treskeppiga och hus 3 samt hus 8 var sannolikt ca 30 meter långa, medan hus 12 var ca 19 meter långt. Hus 3 och hus 8 var orienterade i östvästlig riktning medan hus 12 var orienterat i sydostlig-nordvästlig riktning (Lundqvist och Persson 1999). Dessa tre hus var ungefär samtida med hus 5 vid Skrea 195 och visar stor likhet med denna byggnad. I järnålderns långhus var det vanligt att en sektion mellan två takbärande stolpar drogs ut i den västra delen. Men i de nämnda långhusen fanns de bredaste sektionerna i byggnadernas mitt. Detta är sannolikt en följd av en lokal byggnadstradition. I hus 8 vid Skrea 177 fanns en sädesdepå i motsvarande läge som i hus 5 vid Skrea 195 där man fann ett nedställt kärl. Detta indikerar att det möjligen var en lokal tradition att lägga ned husoffer. Det finns tydliga skillnader mellan ekonomibygnaderna vid de båda platserna, och

vid Skrea 177 var dessa byggnader längre (Wranning 2004: 176ff). Inom Skrea socken finns 53 stensättningar varav två är belägna endast 800 meter sydväst om Skrea 195.

3.4.3 Nydala

I den närmaste omgivningen kring Brogård finns belägg för endast en bosättning som härrör från romersk järnålder och folkvandringstid. Bosättningen vid Nydala var belägen ca en kilometer nordost om Brogård (se figur 4). Långhuset var treskeppigt och det var orienterat i sydostlig-nordvästlig riktning. Huslämningarna visar att konstruktionen var ca 24 meter lång och sex meter bred. Det går inte att påvisa bebyggelsekontinuitet i området utifrån undersökningsresultaten. Men Artelius anser att det är sannolikt att området använts intensivt under lång tid. Det baserar han på platsens topografi, lämplighet för odling och närheten till vattendrag (Artelius 1989b). Carlie anser att husets grundform i stort sett är identisk med flera av husen vid Brogård (Carlie 1992b: 73). Inom Snöstorps socken finns 12 resta stenar och 13 stensättningar vilket indikerar att Artelius har rätt i sin tolkning.

3.4.4 En jämförelse av bebyggelse i gårdarnas omgivning

Vid samtliga platser var långhusen treskeppiga medan längden varierade mellan 16 och 30 meter. I hus 3, 8 och 12 vid Skrea 177 samt i hus 5 vid Skrea 195 fanns de bredaste sektionerna i byggnadernas mitt. Långhusen i Ösarp och Nydala samt hus 12 vid Skrea 177 var orienterade i sydostlig-nordvästlig riktning. Långhuset vid Skrea 64:2 samt hus 3 och 8 vid Skrea 177 var orienterade i östvästlig riktning. Långhuset vid Trulstorp 1:8 var orienterat i ostsydostlig-västnordvästlig riktning medan ekonomibyggnaderna var orienterade i ostnordostlig-västsydvästlig riktning. Endast Skrea 177 hörde bevisligen till en större bosättning medan Skrea 64:2 sannolikt ingick i en gårdsbebyggelse. De övriga platserna var ensamgårdar varav endast Trulstorp 1:8 hade byggnader som tolkats som ekonomibyggnader. Det är också den enda av gårdarna som var placerad strax intill ett större vattendrag. Antalet bevarade gravar varierar mellan de tre socknarna och de är ganska få i Snöstorps socken samt Laholms landsförsamling. Det kan bero på att flatmarksgravar var en mer utbredd begravningstradition i dessa områden under järnåldern. Det kan bero på den naturliga stenbristen men det kan också vara så att man har forslat bort resta stenar för att använda dem till andra ändamål (Wranning 1995a; Fors, Viking och Wranning 1995).

4. DISKUSSION

I det föregående kapitlet har jag analyserat och jämfört geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningarna för de tre platserna Trulstorp 1:92, Skrea 195 och Brogård. Jag har även analyserat och jämfört områdenas vegetation och nyttjande av omlandet samt husens och härdarnas rumsliga organisation vid de tre platserna. Dessutom har jag belyst bebyggelse och gravlämningar i platsernas omgivning för att visa att dessa platser inte var isolerade företeelser. I det här kapitlet ska jag diskutera om gårdarna hade olika förutsättningar och om de förändrades på olika sätt. Om jag finner att de hade olika förutsättningar och förändrades på olika sätt så ska jag försöka förklara varför dessa skillnader har uppstått.

I trakterna kring Brogård etablerades boken redan omkring Kristi födelse. Vid Skrea 195 framträdde boken tydligt vid övergången äldre-yngre romersk järnålder, men vid Trulstorp 1:92 etablerades boken först vid övergången äldre-yngre järnålder. Bokens etablering gynnas av störningar som röjningar, bränder eller betestryck. Jag menar att bokens tidiga etablering i trakterna kring Brogård beror på att det kan ha funnits flera gårdar i området under yngre bronsålder. Därför ökade påverkan från människor tidigare kring Brogård än kring Trulstorp 1:92 och Skrea 195.

Vid Skrea 195 fanns flera biotoper samlade vilket gjorde att man hade närhet till och överblick över de dagliga verksamheterna. I närheten fanns troligen andra bosättningar under samma period som kunde utnyttja t ex våtmarken söder om Skrea 195. Kanske utökades bebyggelsen i området först under äldre järnålder. Och i samband med detta ökade röjningen för bete och åkermark. Men jag kan också tänka mig en lokal variation inom Halland där bete till djuren var viktigare än odling i det här området före äldre järnålder. Jag anser att något av dessa alternativ kan vara orsaken till att boken etablerades något senare i det här området.

Det finns belägg för ytterligare sex bosättningar från romersk järnålder och folkvandringstid i trakterna kring Trulstorp 1:92. Förutom Trulstorp 1:8 och Ösarp fanns två bosättningar i Skummeslövs socken, en i Ysby socken samt en bosättning i Tjärby socken (Artelius 1989a; Viking och Fors 1995; Westergaard 1993; Fors 1998). Trots detta etablerades boken senare än kring de andra två analyserade platserna. Möjligen beror det på att det endast fanns ett fåtal bosättningar i området under yngre bronsålder och förromersk järnålder. Därför var påverkan från människor inte så stor i området förrän under romersk järnålder. Jag kan också tänka mig

en lokal variation i detta område där bete till djuren var viktigare än odling före romersk järnålder.

Både Skrea 195 och Nydala en kilometer nordost om Brogård visar på en varierad odling. Nydala var en liten bosättning men trots detta odlade man flera sädesslag. Därför menar jag att odlingen kan ha varit lika varierad vid Trulstorp 1:92. På ett missförstånd i fält samlades inga jordprover in från den västra delen av hus I vid Trulstorp 1:92 för analys av växtmaterial. Det kan vara orsaken till att man bara fann lämningar av ett sädesslag, och därför anser jag att det är fullt möjligt att odlingen var mer varierad. Vid alla platserna odlade man på sandiga jordar vilket kan vara bra eftersom de är genomsläppliga och luckra. Men sandiga jordar är magra och kan inte brukas under obegränsad tid. Ronnie Liljegren menar att måttligt kalkrika jordar håller fast näringen men inte mer än att växterna kommer åt den. Kalkfattiga jordar som vid Brogård och Nydala kan inte hålla fast näringen om de inte är leriga, för lerpartiklarna fungerar på samma sätt som kalken (muntlig uppgift Ronnie Liljegren).

Det är endast vid Skrea 195 som det finns belägg för att det förekom stallning. Enligt Viklund har det tidigare varit oklart om det förekom stallning i Västsverige under järnåldern eftersom det saknats lämningar (Viklund 2001: 197-207). Enligt Carlie finns belägg för stall/fåhus vid Gröntoft, Hodde och Vorbasse i Danmark. Men från huvuddelen av övriga järnåldersboplatser i Sydskandinavien är bristen på belägg för stall/fåhus och bås påtaglig (Carlie 1999: 102-110). Jag anser att detta sammantaget visar att det möjligen fanns en lokal variation inom Halland. Kanske stallade man inte på alla bosättningar men där det förekom förvarade man djuren i separata hus åtminstone under vintern.

Jag anser liksom Wranning att den komplexa bebyggelsen vid Skrea 195 beror på att man hade etablerat åkrar, bete, sidvallsängar och hårdvallsängar alldeles intill bosättningen. Dessutom var bosättningen belägen på en svag upphöjning med naturliga avgränsningar mot alla väderstreck. Man hade en begränsad plats på gårdsplanen och byggde därför hus 1 rakt över hus 5/6 (Wranning 2004: 168f). Jag kan också tänka mig att man byggde huset på den norra delen av området för att komma närmare Ätran. Inom Skrea socken kan vi se exempel på husoffer och avvikande konstruktionsdetaljer. Det är troligen lokala byggnadstraditioner (Wranning 2004: 176ff) som inte syns vid de två andra analyserade platserna. Inom Skrea socken var långhusen mycket lika medan det fanns skillnader mellan ekonomibyggnaderna. Likheterna mellan långhusen kan bero på att uppförandet av ett långhus kräver större tekniskt

kunnande och att man därför samarbetade gårdarna emellan. Däremot kan byggnation av exempelvis en foderlada ha utförts av den enskilda gårdens brukare och visar därför större skillnader gårdarna emellan (Wranning 2004: 178).

Tillbyggnaden av hus 5 beror sannolikt på att åkerarealen expanderade eller att jordbruket blev mer effektivt (Wranning 2004: 167). Jag anser att tillbyggnaden även kan bero på att det var praktiskt att förvara kulturväxter i boningshuset. Av de analyserade platserna är det endast vid Skrea 195 som det fanns en kombinerad tröskloge och lada. Det beror troligen på att det är ett tidigt exempel och att de ännu inte var särskilt vanliga snarare än att det var en lokal tradition. Avståndet till Ätran är långt men kanske tyckte man att läget för bosättningen var så bra att man kunde tänka sig att gå en längre sträcka för att hämta vatten. I hus 1 finns svaga tecken på att man stallade djur och möjligen stallade man ungdjuren under vintern. Jag kan tänka mig att de äldre djuren gick ute även på vintern att de gick nere vid Ätran. Då blev det något mindre mängd vatten att bära till bosättningen och man kunde ge de äldre djuren vatten nere vid Ätran.

Jag menar att det var läget som gjorde att bebyggelsen vid Brogård blev så utbredd. Den sandiga jorden kan ha underlättat jordbruket vilket i sin tur kan ha gynnat expansion av bosättningen. Den breda och avlånga sandplattan gjorde det lätt att expandera bebyggelsen. Dessutom hade man nära till vatten, särskilt söderut med ca 400 meter till Fylleån, men även norrut och österut. Havsstrandsväxterna i materialet från Nydala kan indikera att man använde havsstränder för slåtter och bete. Men jag anser att man också kan ha använt marken intill Fylleån för dessa aktiviteter. Man hade alltså gott om utrymme för bosättning, odling, bete och slåtter. Av de analyserade platserna är det endast vid Brogård som vi kan se traditionen att bygga husen parallellt med varandra. Jämförelser mellan platser med bebyggelsekontinuitet visar att det var vanligt att bygga ett hus medan det gamla var i bruk (Ramqvist 1983: 21, 185ff; Carlie 1992b: 54ff; Streiffert 2001: 24ff). Det påträffades inga ekonomibygnader i närheten av husen på område II och jag anser att det kan ha ett samband med härdarna. Den höga frekvensen av härdar kan möjligen ha något med aktiviteterna vid husen att göra (Carlie 1992a: 22). Jag menar att de som bodde i husen möjligen ägnade sig åt andra ekonomiska aktiviteter än jordbruk och att det därför fanns många härdar av olika typer med olika fyllningar.

Jag anser att det är möjligt att det fanns fler gårdar än Trulstorp 1:92 på platån där bosättningen var belägen. Det baserar jag på att en platå är ett bra läge för bosättningar och dessutom var det nära till Lagan, ca 400 meter. Den sandiga jorden kan ha underlättat jordbruket och därför är det möjligt att det fanns flera gårdar med varierad odling på platån. Mossen söder om platån indikerar att det har funnits en våtmark där och kanske är det så att denna våtmark utnyttjades för slätter. Av de analyserade platserna är det bara vid Trulstorp 1:92 som det finns rektangulära härdar. Jag anser att det antingen är ett lokalt drag eller att det var vanligt med rektangulära härdar under folkvandringstid. Wranning anser att hus II och de rektangulära härdarna vid Trulstorp 1:92 kan vara samtida med bebyggelsen vid Trulstorp 1:8 (Wranning 1995a). Detta argumenterar han för även tillsammans med Fors och Viking och de menar att långhuset vid Trulstorp 1:92 kan vara en äldre fas. Denna ensamgård kan sedan gradvis ha förskjutits ner mot åbrinken (Fors, Viking och Wranning 1995).

Det finns endast ett fåtal gravar bevarade inom Lahoms landsförsamling. Detta kan bero på att flatmarksgravarna var en mer utbredd begravningstradition i det här området under järnåldern. Det kan bero på den naturliga stenbristen men det kan också vara så att man har forslat bort resta stenar och använt dem för andra ändamål (Wranning 1995a; Fors, Viking och Wranning 1995). Jag ser dessa olika teorier om bebyggelse och gravar som en indikation på att det kan ha funnits fler gårdar. Dessutom kan gårdarna ha flyttats runt på platån och även nedanför den längs Lagan.

Wranning menar att man kan se övergivandet av Skrea 195 som en flytt inom närområdet. Pollenanalysen visar både på förbuskning och igenslyning av ängsmarkerna och en fortsättning av jordbruket. Det fortsatte i en nästan oförändrad omfattning fram till odlingsexpansionen vid etableringen av gården Sotarp (Skrea 193) i övergången sen vikingatid-tidig medeltid. Artelius menar att det är sannolikt att det fanns flera gårdar mellan Ätran och Skrea backe som var samtida med Skrea 64:2 (Artelius 1993). Det finns 53 stensättningar bevarade inom Skrea socken. Jag anser att detta visar på att det fanns flera gårdar i området och att det är möjligt att gårdarna flyttades inom området. Jag anser att det gynnsamma läget för bosättningar på platån mellan Nissan och Fylleån gör det fullt möjligt att området använts under lång tid. Artelius argumenterar för att platsens topografi, lämplighet för odling och närheten till vatten visar på bebyggelsekontinuitet i området (Artelius 1989b). Antalet bevarade gravar inom Snöstorp socken är ganska få även om de indikerar flera bosättningar. Men jag menar att det precis som inom Laholms landsförsamling kan bero på

anonyma gravar och bortfoslande av resta stenar. Därför anser jag att det är fullt möjligt att det även här har funnits flera bosättningar samt att dessa kan ha flyttats runt på platån.

5. SAMMANFATTNING

Syftet med uppsatsen är att undersöka om de tre platserna Trulstorp 1:92, Skrea 195 och Brogård hade olika förutsättningar och om de förändrades på olika sätt. Om jag finner att de hade olika förutsättningar och förändrades på olika sätt så ska jag försöka förklara varför dessa skillnader har uppstått. Jag har undersökt geologiska, topografiska och hydrologiska förutsättningar för de tre platserna. Jag har också undersökt områdenas vegetation och nyttjande av omlandet samt husens och härdarnas rumsliga organisation vid de tre platserna. Dessutom har jag belyst bebyggelse och gravlämningar i platsernas omgivning för att visa att dessa platser inte var isolerade företeelser. Utifrån detta har jag gjort en analys och stärkt mina argument med hjälp av författarnas olika synvinklar. Jag har sedan diskuterat om gårdarna hade olika förutsättningar och om de förändrades på olika sätt.

Resultaten visar att platserna delvis hade olika förutsättningar och därför kan vi se att de delvis förändrades på olika sätt. Bok etablerades vid olika tidpunkter vid Trulstorp 1:92, Skrea 195 och Brogård. Det visar att röjningarna för åkermark och betesmark intensifierades vid olika tidpunkter och det visade sig tidigast vid Brogård. Det kan bero på att bebyggelsen utökades tidigare där vilket i sin tur kan bero på läget där bebyggelsen kunde bredas ut. Landsbyn vid Brogård kunde växa och det fanns även gott om plats för andra bosättningar att etableras. Vid Trulstorp 1:92 och Skrea 195 är det möjligen så att bebyggelsen utökades senare och att man i samband med detta ökade röjningen för åkermark och betesmark. Jag kan också tänka mig en lokal variation i Halland där bete till djuren var viktigare än odling under en längre period vid Trulstorp 1:92 och Skrea 195. Jag anser att det varierande mönstret i husens rumsliga organisation vid Skrea 195 och Brogård beror på bosättningarnas lägen. Vid Skrea 195 hade man etablerat åkrar, bete, sidvallsängar och hårdvallsängar alldeles intill bosättningen. Dessutom var bosättningen belägen på en svag upphöjning med naturliga avgränsningar mot alla väderstreck. Detta föranledde också den komplexa bebyggelsen vid Skrea 195 där hus 1 byggdes rakt över hus 5/6. Brogård var beläget på en bred och avlång sandplatå som gjorde det lätt att expandera bebyggelsen.

Jag anser att det är möjligt att det fanns fler gårdar än Trulstorp 1:92 på platån där bosättningen var belägen och det baserar jag på att en platå är ett bra läge för bosättningar.

Hus II och de rektangulära härdarna vid Trulstorp 1:92 kan vara samtida med bebyggelsen vid Trulstorp 1:8. Långhuset vid Trulstorp 1:92 kan vara en äldre fas och denna ensamgård kan sedan gradvis ha förskjutits ner mot Lagans strand. Man kan se övergivandet av Skrea 195 som en flytt inom närområdet och det är sannolikt att det fanns flera gårdar mellan Ätran och Skrea backe. Det gynnsamma läget för bosättningar på platån mellan Nissan och Fylleån gör det fullt möjligt att området använts under lång tid. Sandiga jordar är magra och kan inte brukas under obegränsad tid och jag anser att detta kan vara en anledning till att gårdarna flyttades.

6. KÄLLFÖRTECKNING

- Artelius, T. 1989a. Boplatsslämningar vid Skottorps säteri. I: Artelius, T., Lundqvist, L. (red)
- Artelius, T. 1989b. Boplatsslämningar vid Nydala. I: Artelius, T., Lundqvist, L. (red)
- Artelius, T. 1993. *Ett järnåldershus vid Skrea backe*. Fornlämning 64:2, Skrea socken, Falkenbergs kommun, Halland. UV Väst. Internrapport 1993:24. Riksantikvarieämbetet. Kungsbacka.
- Artelius, T., Englund, E., Ersgård, L. (red) 1999. *Kring västsvenska hus – Boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid*. GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter No 22. Göteborg.
- Artelius, T., Lundqvist, L. (red) 1989. *Nya bidrag till Hallands äldsta historia. Nr 2. Bebyggelse-kronologi. Boplatser från perioden 1800 f Kr-500 e Kr i södra Halland*. Riksantikvarieämbetet, undersökningsverksamheten, UV Väst.
- Artelius, T., Lundqvist, L. 1989. Bebyggelsen under perioden ca 1800 f Kr-500 e Kr - ett förslag. I: Artelius, T., Lundqvist, L. (red)
- Björkman, L. 2000. *Pollenanalys av en lagerföljd från Uddared, Laholms kommun*. LUNDQUA Uppdrag 31. Kvartärgeologiska avdelningen, Lunds universitet.
- Björkman, L. 2002. *Paleoekologisk undersökning av torvmarker i Dömestorps naturreservat på Hallandsås nordsluttning, Hasslövs socken, Laholms kommun*. LUNDQUA Uppdrag 38. Kvartärgeologiska avdelningen, Lunds universitet.
- Björkman, L., Persson, T. 2005. *Pollenanalytisk undersökning av en torvmarkslagerföljd från Käringsjön i Övraby socken, Halmstads kommun*. LUNDQUA Uppdrag 56. Kvartärgeologiska avdelningen, Lunds universitet.
- Burström, M. 1991. *Arkeologisk samhällsavgränsning. En studie av vikingatida samhällsteorier i Smålands inland*. Stockholm Studies in Archaeology 9.
- Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård. En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. No 22.
- Carlie, A. 2003. *Från maglemose till senmedeltid: nya perspektiv på Käringsjön i södra Halland*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2003:5. RAÄ 18, Älvasjö 1:1, 1:2 m fl, Övraby socken, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad.
- Carlie, L. 1992a. *Brogård 1:9, 1:66 och Röinge 7:4, Snöstorp socken*. Opublicerad grävningssrapport. Halmstad.
- Carlie, L. 1992b. *Brogård – ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland. Dess kronologi och struktur*. Hallands läns museers Skriftserie No 6. Halmstad. Hallands läns museum.
- Carlie, L. 1995. En tröskloge från äldre järnålder. *Ale* 3/1995.

Carlie, L. 1999. *Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. No 29. Hallands läns museers Skriftserie No 10. Lund.

Carlie, L. 2001. RAÄ 106 – Undersökning 1996. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)

Carlie, L., Ryberg, E., Streiffert, J., Wranning, P. (red) 2004. *Landskap i förändring. Volym 6. Hållplatser i det förgångna*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2004:1. Hallands läns museer och Riksantikvarieämbetet. Halmstad och Kungsbacka.

Danielsson, E. 2001. Bilaga 7. Rapport från vedartsanalyser på material från Halland, Skrea socken, RAÄ 195. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)

Egeberg-Hansen, T. 1989. Dateringsproblemer i yngre jernalder, set ud fra Nørre Snedebebyggelsen. *Bebyggelser og keramik fra 4-9 århundrede*. Esbjerg Museum.

Engelmark, R. 2001a. Bilaga 4. Pollenrapport Halland, Skrea socken, RAÄ 106. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)

Engelmark, R. 2001b. Bilaga 13. Pollenrapport för Hålldämnet, Halland, Skrea socken, RAÄ 193. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)

Fors, T. 1998. *Boplatslämningar från bronsålder och äldre järnålder i Elestorp*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1998:3. RAÄ 59, Elestorp 7:570, Tjärby socken, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad. Arkivrapport.

Fors, T., Viking, U. 1995. *Förromerska boplatslämningar vid Smedjeån*. Arkeologisk undersökning 1993. RAÄ 203, Mellby 14:1, Laholms lfs, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad. Arkivrapport.

Fors, T., Viking, U., Wranning, P. 1995. *RAÄ 200, Trulstorp 1:8, Laholms lfs, Halland*. Arkeologisk undersökning 1993. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad. Arkivrapport.

Jensen, J. 2003. *Danmarks Oldtid. Äldre Jernalder 500 f Kr-400 e Kr*. Köbenhavn.

Linderholm, J. 2001. Bilaga 9. Miljöarkeologiska markundersökningar inom Halland, Skrea socken, RAÄ 195. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)

Linderholm, J. 2004. Markundersökningar från Skrea och Stafsing socknar – tretusen år av landskapsomdaning, markanvändning och bebyggelselokalisering. I: Carlie, L., Ryberg, E., Streiffert, J., Wranning, P. (red)

Lundqvist, L. 1989. Boplatslämningar vid Sannagård. I: Artelius, T., Lundqvist, L. (red)

Lundqvist, L. (red) 1999. *Bebyggelse och kulturlandskap. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1993-1995 sträckan Getinge-Heberg*. Arkeologiska resultat UV Väst rapport 1998:1. Riksantikvarieämbetet. Kungsbacka.

Lundqvist, L., Persson, K. 1999. Skrea 177 – boplats från bronsålder och järnålder I: Lundqvist, L. (red)

- Nielsen, J. 1996. *Bronzealderns bopladser i Midt- og Nordvestjylland*. De Arkaeologiske museer i Viborg Amt.
- Nilsson, M. 1998. *Stensättningar i södra Halland. En studie av konstruktioner och gravskick*. D-uppsats i arkeologi. Vt 1998. Stockholms universitet. Stencil.
- Pedersen, E. A., Widgren, M. 1998. Järnålder 500 f Kr-1000 e Kr. I: Welinder, S., Pedersen, E. A., Widgren, M. (red) *Jordbrukets första femtusen år. 4000 f Kr-1000 e Kr. Det svenska jordbrukets historia*. Borås.
- Persson, T. 2003. Bilaga 8. Pollendiagram. I: Carlie, A. 2003. *Från Maglemose till senmedeltid: nya perspektiv på Käringsjön i södra Halland*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2003:5. RAÄ 18, Älvasjö 1:1, 1:2 m fl, Övraby socken, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad.
- Påsse, T. 1988. Beskrivning till jordartskartan Varberg SO/Ullared SV. *Sveriges geologiska undersökning. Ser. Ae Nr 86*. Uppsala.
- Ramqvist, P. H. 1983. *Gene: on the origin, function and development of sedentary Iron Age settlement in Northern Sweden*. Archaeology and Environment 1. University of Umeå, Department of Archaeology. Umeå.
- Regnell, M. 1992. Växtmakrofossilanalys av förkolnat material från Brogård, Snöstorp socken, Halland. I: Carlie, L. 1992. *Brogård 1:9, 1:66 och Röinge 7:4, Snöstorp socken*. Opublicerad grävningsrapport. Halmstad.
- Rosengren, E. (red) 1996. Bilder av halländsk arkeologi – en bok tillägnad Lennart Lundborg. *Utskrift 5*. Stiftelsen Hallands läns museer. Halmstad.
- Ryberg, E., Wranning, P. (red) 2001. *Landskap i förändring. Volym 2. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195. Skrea socken, Halland*. Arkeologiska rapporter från Halmstad museum 2001:1. Hallands läns museer och Riksantikvarieämbetet. Halmstad och Kungsbacka.
- Streiffert, J. 2001. *På gården. Rumslig organisation inom bosättningsytter och byggnader under bronsålder och äldre järnålder*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter 35/GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter 37.
- Sundström, H. 1983. *Ogräs i odlingshistoriens tjänst. Bothnica 2*. Norrbottens museum. Uleåborg.
- Särilvik, I. 1982. *Paths towards a Stratified Society. A Study of Economic, Cultural and Social Formations in South West Sweden during the Roman Iron Age and Migration Period*. Stockholm.
- Viking, U., Fors, T. 1995. *Ösarp. Vikingatida och tidigmedeltida agrarbebyggelse i södra Halland*. RAÄ 197, Ösarp 1:21, 2:15, Laholms lfs, Halland. Arkeologiska undersökningar 1993. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad. Arkivrapport.

- Viklund, K. 1986. *Makrofossilanalys, Skottorp och Nydala, Halland*. Opublicerad rapport, Arkeologiska institutionen, Umeå universitet.
- Viklund, K. 1995. Bilaga 4. Utdrag av makrofossilanalys. I: Wranning, P. 1995. *En romersk gård vid Lagan*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1995:2. RAÄ 199, Trulstorp 1:92, Laholms lfs, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad. Arkivrapport.
- Viklund, K. 2001. Bilaga 8. Makrofossilanalys av jordprover från Halland, Skrea socken, RAÄ 195. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)
- Westergaard, B. 1993. *Ysby socken, Hov 3:5, RAÄ 56*. Arkeologisk undersökning 1991. Uppdragsverksamheten, Stiftelsen Hallands läns museer. Halmstad. Arkivrapport.
- Westergaard, B. 1995. Neolitiska hus – problem och möjligheter med exempel från Halland. *Utskrift 4*. Uppdragsverksamheten, Stiftelsen Hallands läns museer. Halmstad.
- Wranning, P. 1995a. *En romersk gård vid Lagan*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1995:2. RAÄ 199, Trulstorp 1:92, Laholms lfs, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad. Arkivrapport.
- Wranning, P. 1995b. *Halland, Skrea och Årstad socknar. Huvudvattenledning Sörby-Falkenberg*. Arkeologisk förundersökning 1994. Landsantikvariens uppdragsverksamhet, Halmstad. Arkivrapport.
- Wranning, P. 1996. *Ett vikingatida trelleborgshus i Ösarp*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:6. RAÄ 205, Ösarp 1:21, 2:15, Laholms lfs, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad. Arkivrapport.
- Wranning, P. 1999. *Skrea socken, RAÄ 195. Omläggning av gasledning*. Arkeologisk förundersökning 1999. Halland, Skrea socken, Skrea 13:3, RAÄ 195. Landsantikvariens uppdragsverksamhet, Halmstad. Arkivrapport.
- Wranning, P. 2000. *Omläggning av gasledning, alternativ sträckning. Skrea socken, RAÄ 195*. Arkeologisk förundersökning 2000. Halland, Skrea socken, Skrea 13:3, RAÄ 195. Landsantikvariens uppdragsverksamhet, Halmstad. Arkivrapport.
- Wranning, P. 2001a. RAÄ 195 – Undersökning 1996. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)
- Wranning, P. 2001b. RAÄ 195 – Undersökning 1998. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red)
- Wranning, P. 2004. Gården på höjden – en analys av gårdsstruktur, ekonomi och omlandutnyttjande vid en bosättning på Skrea backe under yngre romersk järnålder-folkvandringstid, med jämförande utblickar utmed västkusten. I: Carlie, L., Ryberg, E., Streiffert, J., Wranning, P. (red)
- Ängeby, G. 1996. Långhusen i Orred – ett frö till förståelse av bebyggelsen vid Fjärås Bräcka under äldsta järnålder. I: Rosengren, E. (red)

Ängeby, G. 1999. Långhusets livstid – en diskussion kring järnåldershusets brukningstid och sociala funktioner utifrån ett månghundraårigt halländskt exempel. I: Artelius, T., Englund, E., Ersgård, L. (red)

Hallands läns museer

Fornminnesregistret i Landsantikvariens arkiv
Laholms landsförsamling
Skrea socken
Snöstorp socken

Jordartskartor

Sveriges geologiska undersökning, Ser. Aa Nr 198. Bladet ”Halmstad” 1955.

Sveriges geologiska undersökning, Ser. Aa Nr 197. Bladet ”Laholm” 1955.

Sveriges geologiska undersökning, Ser. Ae Nr 86. Jordartskartan 5B Varberg SO/5C Ullared SV. Uppsala 1987.

Digital källa

CD-skivan Landskap i förändring volym 2-5, bilaga, 2004.

Muntliga uppgifter

Lennart Carlie 2 november 2005

Ronnie Liljegren 14 oktober 2005

E-postbrev från Ronnie Liljegren 28 oktober 2005

E-postbrev från Tore Påsse 26 september 2005

E-postbrev från Karin Viklund 28 oktober 2005

E-postbrev från Per Wranning 10 oktober 2005